

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds-
och växtproduktionsvetenskap

Kvadratmeter per barn

– Ett planeringsverktyg som mäter kvalitet?

Elin Normann Bjarsell

Självständigt arbete • 30 hp
Landskapsarkitektprogrammet
Alnarp 2014

Kvadratmeter per barn - Ett planeringsverktyg som mäter kvalitet?

Square meters per child - A planning tool measuring quality?

Elin Normann Bjarsell

Handledare: Maria Kylin, SLU Alnarp, Institutionen för Landskapsarkitektur

Examinator: Märit Jansson, SLU, Institutionen för Landskapsarkitektur

Bitr. examinator: Kenneth Olwig, SLU, Institutionen för Landskapsarkitektur

Omfattning: 30 hp

Nivå och fördjupning: A2E

Kurstitel: Master Project in Landscape Planning

Kurskod: EX0735

Ämne: Landskapsplanering

Program/utbildning: Landskapsarkitekturprogrammet

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsår: 2014

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: landskapsplanering, planeringshistoria, normer, riktlinjer, kvantitet, kvalitet

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap

Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Abstract

Today's planning strategy, densification of cities, makes it difficult for municipal authorities to find spaces to build preschools and daycare centers on. The Planning and Building Act, Chapter 8, § 9 states that "if the site should be developed with buildings that contain one or more dwellings or premises for after-school, preschool, school or other activities, it should be on the property or near it, enough free space which is suitable for play and being outdoors." Each municipality has to define the expression *enough free space* and a number of municipalities have established guidelines for preschool and daycare centers concerning dimensions. The guidelines measure the number of square meters of free space per child with the aim of contributing to a qualitative environment. But the size is just one quality and the issue is how other non-quantifiable qualities are taken into account in the planning process.

The paper compares three municipalities, Gothenburg, Malmö and Lund. What guidelines have they implemented, why a certain size, and how do they take other qualities into account. The purpose of this paper is to problematize the concept of quality in planning for children in the urban context by exploring municipal guidelines for preschools and daycare centers. To understand the existing planning conditions, policy documents such as laws, regulations, ordinances and guidelines were studied. The municipalities were interviewed and because they rely on older guidelines as the basis for their current guidelines, a historical search of these documents was executed.

The conclusion of the historical search is that the guidelines are based on practice and very little on scientific research. Observed in the study was how the guidelines usually is torn from their context, and that many are not aware of what the guidelines are based on and why they are a certain square feet. Considering planning practice, quantifiable guidelines are tradition but simplify the reality. Guidelines are necessary tools to render the planning process effective, but to create a more qualitative preschool and daycare center environments there is need for additional tools to highlight the so-called "soft", non-quantifiable values.

Sammanfattning

Dagens planeringsstrategi att förtäta städerna har lett till att det är svårt för kommunerna att hitta markytor att bygga förskolor på. I Plan- och bygglagen kapitel 8 § 9 står det att "om tomten ska bebyggas med byggnadsverk som innehåller en eller flera bostäder eller lokaler för fritidshem, förskola, skola eller annan jämförlig verksamhet, ska det på tomten eller i närheten av den finnas tillräckligt stor friyta som är lämplig för lek och utevistelse". Det är upp till varje kommun att definiera begreppet *tillräckligt stor friyta* och ett antal kommuner har upprättat riktlinjer för förskolegårdens storlek. Riktlinjerna mäter antalet kvadratmeter friyta per barn och ska bidra till att förskolegårdar med hög kvalitet byggs. Storleken är dock bara *en* kvalitet och frågan är hur andra icke kvantifierbara kvaliteter tas med i beräkningen i planeringsprocessen.

I uppsatsen jämförs tre kommuner, Göteborg, Malmö och Lund, för att undersöka vad de har för riktlinjer, hur de kommit fram till den rekommenderade storleken och hur de planerar för andra kvaliteter än storleken. Syftet med uppsatsen är att problematisera kvalitetsbegreppet i planeringen för barn i staden genom att undersöka kommunala riktlinjer för förskolegården. För att veta vilka förutsättningar kommunerna har att planera utifrån studerades gällande styrdokument såsom lagar, föreskrifter, förordningar och allmänna råd. Kommunerna intervjuades och eftersom de hänvisade till äldre normer och riktlinjer, som utgångspunkt till deras nuvarande riktlinjer, gjordes en historisk sökning av dessa dokument.

Slutsatsen av den historiska sökningen är att riktlinjerna är baserade på hävd och mycket lite på vetenskaplig forskning. Något som observerades i studien var hur riktlinjen oftast rycks ur sitt sammanhang och att många inte är medvetna om vad den är baserad på och varför den är si och så många kvadratmeter. Det är tradition inom planeringspraktiken att använda kvantifierbara riktlinjer och normer men de är en grov förenkling av verkligheten. Det finns ett behov av riktlinjer som verktyg för att effektivisera planprocessen, men för att utforma en bra förskolegård krävs kompletterande verktyg för att belysa de så kallade "mjuka" icke kvantifierbara värdena.

Innehållsförteckning

ABSTRACT	11
SAMMANFATTNING.....	12
INNEHÅLLSFÖRTECKNING.....	13
INLEDNING	7
AVGRÄNSNING	8
SYFTE	8
FRÅGESTÄLLNING	8
BAKGRUND	10
BARNS PLATS I STADEN.....	10
BEGREPPET BARNES BEHOV	11
DEN FYSISKA MILJÖNS BETYDELSE	12
RYMLIGHETENS BETYDELSE.....	13
NORMER SOM PLANERINGSVERKTYG	15
MÄTA KVALITET	15
MÄTA RYMLIGHET	16
METOD	19
INFORMATIONSSÖKANDE.....	19
GÄLLANDE STYRDOKUMENT	19
HISTORISK GENOMGÅNG	19
JÄMFÖRELSEN	19
DOKUMENT I KOMMUNERNA.....	20
REFLEKTIONER.....	20
STYRDOKUMENT OCH ALLMÄNNA RÅD	21
BARNKONVENTIONEN.....	21
LAGAR.....	21
FÖRSKOLANS LÄROPLAN.....	23
SÄKERHET.....	24
SAMMANFATTNING.....	26

NORMER I HISTORIEN	28
NORMER I STADSPLANERINGEN	28
LEKPLATSNORMEN	28
UTREDNINGEN BARNNS UTEMILJÖ	30
ANVISNINGAR FRÅN STATENS PLANVERK	32
SKOLHUSHANDBOKEN	33
SOCIALSTYRELSENS ALLMÄNNA RÅD	34
SAMMANFATTNING	34
JÄMFÖRELSE	36
MALMÖ	36
PLANERINGSPROCESSEN	36
YTTERLIGARE RIKTLINJER	38
FUNKTION	39
GÖTEBORG	40
PLANERINGSPROCESSEN	41
YTTERLIGARE RIKTLINJER	42
FUNKTION	42
LUND	43
PLANERINGSPROCESSEN	44
YTTERLIGARE RIKTLINJER	44
FUNKTION	45
SAMMANFATTNING	46
SLUTSATSER	50
DISKUSSION	51
REFERENSER	53
ELEKTRONISKA KÄLLOR	57
BILDER och FIGURER	57
BILAGOR	58
BILAGA 1	58

Inledning

Sedan den stora daghemsutbyggnaden påbörjades på 1970-talet går allt fler barn i förskolan. År 2011 var drygt 83 % av Sveriges 1-5 åringar inskrivna i förskolan jämfört med på 1980-talet då 21 % av 1-6 åringarna gick på dåtidens så kallade daghem (skolverket.se). Förskolan har blivit en plats där barn spenderar mycket tid och på förskolegården får de en väsentlig del av sin utevistelse. Utöver att fler barn går i förskolan väljer många barnfamiljer idag att bo kvar i innerstaden vilket har ökat behovet av förskolor i städerna. Det sker samtidigt som många städer vill växa inåt och bli tätare vilket gör att konkurrensen om marken är stor. Konkurrensen har lett till ett växande problem med att hitta markyta i innerstaden att bygga nya förskolor på. Exploateringskrav ställs mot barns behov av utemiljö.

Efter att ha deltagit på en konferens som Skolhusgruppen anordnade, med temat Konkurrensen om marken, har jag förstått att problematiken kring förskolors friyta är utbredd i många svenska städer. Det finns idag inga nationella riktlinjer utan i Plan och Bygglagen står det att det ska finnas "tillräckligt stor friyta som är lämplig för lek och utevistelse." Det blir alltså upp till varje kommun att definiera vad som är en tillräckligt stor friyta. Några kommuner har upprättat riktlinjer för antalet kvadratmeter per barn som är minimum för att säkra att barnen får tillräcklig friyta. Men det är trots riktlinjer svårt att hitta tillräckligt stora tomter i den allt tätare innerstaden och att kunna tillgodose behovet för förskolor nära boendet. Det diskuteras alternativ som att placera förskolor på tak, i bostadshus och i offentliga parker. Att kompensera en liten gård med att gå till ett närliggande grönområde är andra lösningar som diskuteras.

Forskning har dock visat att verksamheter inte kompenserar en bristande utemiljö med att vistas i andra naturmiljöer och att man faktiskt är mindre ute överhuvudtaget om gården inte är ändamålsenlig (Grahm 1988 se SOU 2003:127). I den statliga utredningen SOU 2003:127 uttrycks en oro över att det inte finns möjligheter att besöka parker och grönområden på grund av minskad personaltäthet samtidigt som den egna utemiljön inte utvecklats eller till och med försämrats. Nationella folkhälsokommittén belyser i SOU 2000:91 att goda utemiljöer i förskolan har stor betydelse för små barns hälsa (SOU 2003:127). Sedan dess har det har gjorts många utredningar i ämnet men problemen kvarstår.

På konferensen, Konkurrensen om marken, diskuterades avsaknaden av argument för att försvara behovet av utemiljö i möten med exploatörer. Argument som att utemiljön har betydelse för barns hälsa kan inte stå upp emot behovet av till exempel parkering. Mjuka kvalitativa värden står mot kvantitativa värden. En fråga som då ofta dyker upp är om det borde upprättas normer som bestämmer en minsta storlek för förskolegården och om dessa normer ska vara nationella. I en norsk studie av Nilsen och Hägerhäll har man konstaterat att sedan Norge avskaffade sin storleksnorm 2006 har förskolegårdarna successivt minskat i storlek samt att kvaliteten blivit sämre (Nilsen & Hägerhäll 2012). I Sverige togs den nationella detaljstyrningen

bort i och med den nya Plan och bygglagen 1987 och man kan fråga sig om en liknande utveckling skett här.

AVGRÄNSNING

Eftersom det efter 1987 blev kommunernas ansvar att upprätta normer och riktlinjer har jag i uppsatsen jämfört tre kommuner som upprättat riktlinjer för förskolegårdens storlek. Jag vill veta varför de infört en riktlinje och vad har de baserat den på.

Uppsatsen avser att problematisera kvantitativa riktlinjer och att diskutera kvalitetsbegreppet i planeringen för barn. Förskolegården är ett exempel på en planeringssituation där man i ett antal kommuner upplevt ett behov av att utveckla kvantitativa riktlinjer för att underlätta planeringsprocessen och för att säkerställa en bra utemiljö för barnen.

Fler än en kommun undersöks därför att det inte finns en nationell riktlinje utan det är upp till varje kommun att avgöra vad som är tillräcklig friyta för en förskola. Kommunerna är valda utifrån att de satsar på skolgårdsutveckling och att de alla har riktlinjer för storleken på förskolegården. Genom att välja kommuner som har riktlinjer kan det studeras om det finns andra kvalitetsriktlinjer förutom storleken. De valda kommunerna är Malmö, Lund och Göteborg. Då riktlinjerna avser när man planerar för nya förskolor är arbetet avgränsat till att endast undersöka riktlinjer rörande nybyggnation.

SYFTE

Syftet med uppsatsen är att problematisera kvalitetsbegreppet i planeringen för barn i staden genom att undersöka kommunala riktlinjer för förskolegårdens storlek.

FRÅGESTÄLLNING

För att kunna problematisera storleksriktlinjer har jag valt att jämföra tre kommuners riktlinjer. Jag vill ta reda på hur de resonerat sig fram till ett specifikt tal och om de har andra riktlinjer än bara för storleken. Ytterligare frågor är varför kommunerna har sett ett behov av att ta fram riktlinjer och hur de använder sig av dem. För att veta vilken utgångspunkt kommunerna har att planera utifrån berör den första frågan vilka lagar och föreskrifter som är giltiga idag för barns utemiljö. Därefter följer de frågor som rör jämförelsen av kommunerna.

- Vilka styrdokument finns som gäller för barns utemiljö idag?
- Vilka storleksriktlinjer finns för förskolans friytor i Malmö, Lund och Göteborg och vad baseras de på?
- Varför har valda kommunerna riktlinjer för förskolegårdens storlek?
- Hur använder de sig av riktlinjen?

- Finns det andra kvalitetsriktlinjer som styr utformningen av en förskolegård och i så fall vilka?

Utifrån resultatet av ovanstående frågor har en frågeställning tillkommit. Det var ingen kommun som tagit fram en riktlinje utan att ha bejakat tidigare riktlinjer. Därför ville jag ta reda på vad de äldre riktlinjerna är baserade på.

- Varifrån kommer de äldre riktlinjerna för storleken som kommunerna hänvisar till?

Bild 1. Samma storlek men olika innehåll.

Bakgrund

I bakgrunden beskrivs trender för barns plats i staden och hur utvecklingen ser ut. Utifrån forskning presenteras olika sätt att se på vad som är barns behov samt en problematisering av själva begreppet "barns behov". Dessutom tas forskning upp som sett på vilka kvaliteter i utemiljön som har betydelse för barn. I andra delen diskuteras normer som planeringsverktyg. Hur har normerna uppstått och vad är det egentligen de mäter?

Barns plats i staden

Dagens planeringsideal är den täta och hållbara staden. Städerna förtätas och gröna eller grå ytor försvinner samtidigt som barn och ungdomar får tillgång till allt färre ytor för lek och rekreation (SOU 2003:127). Önskan att utnyttja alla fria ytor i städerna leder till att barn inte längre kan skapa egna informella platser i det offentliga. Istället blir barn och ungdomar förpassade till formella platser i staden, byggda för att tillgodose det vuxna tror är deras behov (Wilhjelmsen 2002). Ett ökande problem för barn är således att de är begränsade till att röra sig i sin närmaste omgivning. I täta och urbana miljöer är barn mer kontrollerade av vuxna jämfört med i rurala och glesare bebyggda områden. Begränsningarna består enligt Kyttä (2004), miljöpsykolog, till stor del av ökad trafik och föräldrars rädslor. Men den konstanta frågan man ställt sig i planeringen är hur stadens väsen, med sin trafik, kan vara en säker plats för barn. För att lösa den problematiken har man traditionellt sett inhägnat barns platser såsom lekplatser och skolgårdar (Cele 2006). Förr, innan bilens intåg, behövde man inte anpassa utemiljön för barn och unga. Idag är det inte längre möjligt för barn att leka fritt och eftersom den utvecklingen är irreversibel måste man planera för att barn och unga ska få egna rum och en tillgänglig omgivning (Wilhjelmsen 2002).

En barnvänlig miljö utgörs enligt Kyttä (2004, s.181) av variation och tillgänglighet. Hüttenmoser och Degen-Zimmermann fann att femåringar som leker själva i ett område refererade till ett rikare spann av aktiviteter och lek än de barn som bara lekte på lekplatser. Utvecklingen idag är snarare att barn hindras från att röra sig fritt och blir skjutsade till olika aktiviteter. Karsten (2002 se Cele 2006 ss.45-46) kallar dem för "the backseat generation". Konsekvensen av att uppleva omgivningen ifrån baksätet är att barnen blir fråntagna egna upplevelser och att de inte får möjligheten att träffa barn från andra sociala grupper vilket betyder att barns sociala sfär blivit mer segregerad. Om barn hindras från att själva upptäcka omgivningen utan vuxnas övervakning påverkas deras utveckling och den hänsyn de kommer att visa sin närmiljö i framtiden (Cele 2006).

I en rapport från Sosial og helsedirektoratet i Norge konstaterar man att sammanhängande grönområden minskat samtidigt som skolgårdar inte heller är gröna. Skolgårdarna domineras av asfalt och prefabricerad lekutrustning (Limstrand 2000 se Thorén 2003 s. 8). Samma situation kan ses i Sverige där främst skolgårdar till stor del består av hårdgjorda ytor. Förskolegårdar består inte lika mycket av hårdgjorda ytor

men enligt Malmö stads undersökning av 13 förskolor noterade man att anläggning av hårdgjorda ytor är ett sätt att minska underhållet på mindre gårdar där slitaget på det gröna är högt (Dialog-pm 2006:2). För att kompensera bristande kvalitet och grönska på förskolegårdar föreslås det i kommuners ramprogram att verksamheten ska besöka parker och grönområden men, enligt Socialdepartementet, ses en utveckling där minskad personaltäthet utgör en begränsande faktor. Brist på personal gör att man inte kommer iväg på utflykter samtidigt som förskolans egen utemiljö inte förbättras. Ett annat förslag på kompensation är att verksamheten delar utemiljö med en bostadsgård. En gemensam gård har konsekvensen att barnens rörelsefrihet begränsas eftersom de tenderar till att förhålla sig mer passiva i en sådan miljö (SOU 2003:127).

BEGREPPET BARNES BEHOV

Ofta när man diskuterar och bedömer kvaliteten i barns utemiljöer utgår man ifrån barns behov, men vad står det för egentligen? Exempelvis är det ett barns behov av trygghet som lett till att man utvecklat säkerhetsföreskrifter för lekutrustning eller är det ett behov från samhället för att förhindra olyckor? Troligtvis ligger svaret någonstans där emellan. Wilhjelm (2002) menar att det är problematiskt att prata om själva begreppet *barns behov*. Det kan resultera i tolkningen att det är själva barnen i sig som är problemet när deras behov inte går att tillgodose. Barn leker så gott det går i alla miljöer men när de inte gör det skyller man på barnet och inte miljön. Det kan vara, enligt Grahn et al. (1997), en anledning till att barns utemiljöer inte uppmärksammas mer.

Barn är en svag intressent i fysisk planering eftersom ett barn inte kan uttrycka sina intressen utan ombud samt vars behov inte kan uttryckas i tekniska termer. "Intressenternas inflytande i beslutsprocessen är avgörande för i vilken grad deras mål förverkligas" (SOU 1975:36 s.123). Vet vi så pass mycket att vi kan bestämma vad som är barns intressen och är det i så fall den kunskapen som ligger till grund för de miljöer vi utformar för dem? Barn är idag anvisade till platser skapade för dem utifrån vad som vuxna antar vara deras behov medan vuxna själva kan välja var de vill vistas (Grahn et al. 1997) och de platser vuxna vill att barn ska vistas på är dessvärre inte alltid de platser som barn stimuleras av (Cele 2006). De utemiljöer som vuxna anser vara trygga, lätta att överblicka och estetiskt tilltalande är oftast inte miljöer som uppskattas av barnen själva (SOU 2003:127).

Det de platser som inte är planerade för barn som ger dem saker att reflektera över och som de sedan kan dra lärdom av (Cele 2006). Dorte Mandrup, arkitekt som ritat en förskola i Köpenhamn, säger följande "Många förskolor är stöpta efter pedagogernas arbetsvillkor snarare än efter barnen. Det är ett sådant tänkande som leder fram till institutionalisering. Bra förskolor måste alltid ta barnets upplevelse som utgångspunkt. Då får man förskolor som också fungerar för pedagogerna." (Lauri 2010 s.50) Barn använder utemiljön annorlunda än vuxna och de skapar sig erfarenheter med hjälp av sinnena och kroppen (Grahn et. al 1997). En platt yta med prefabricerad lekutrustning är måttligt utmanande för barn, speciellt för yngre barn och barn med dålig motorik (Frost 1992 se Fjörtoft 2004, s. 22). En studie som undersökt vilka egenskaper i miljön barn föredrar kom fram till följande lista. Barnen uppskattade

främst naturens färger, träd, skog, varierande topografi, skuggiga områden, ängar, platser för klättring och utmanande platser som de kan upptäcka (Titman 1994 se Fjörtoft 2004, s.23). Barn har alltså enligt Fjörtoft (2004) ett behov av mer utmanade miljöer och högre komplexitet i sina miljöer än vad de traditionella lekmiljöer som finns idag kan erbjuda. Barn vill utmana sina gränser men exempelvis hindrar dagens säkerhetsregler sådan lek. Den negativa följden av vuxnas rädsla för barns säkerhet visar Sandseter (2010) i sin forskning resulterar i att den motoriska utvecklingen hämmas.

DEN FYSISKA MILJÖNS BETYDELSE

Vad som sker i den fysiska miljön är upp till generella eller individuella förutsättningar där miljön kan utgöra ett hinder eller en förutsättning. Den fysiska miljön kan ge, försvåra eller frånta en individs möjligheter att utvecklas (SOU 1975:36). Det betyder dock inte att man kan dra slutsatser från barns sociala, mentala och hälsomässiga utveckling till hur en fysisk miljö bör utformas. Barn beskriver själva miljöer som platser med speciella meningar där man utförde en viss lek och aktivitet. I de slags beskrivningar uppges inte hur den fysiska miljön kan se ut (Kylin 2003). Grahn et. al (1997) säger i sin tur att utformningen av den fysiska miljön kan underlätta eller försvåra för sociala kontakter och kan styra vilka lekar som uppstår. Exempelvis tas naturmiljön upp som en miljö som i kontrast till den planerade miljön, som bygger på föreställningen om andra människors behov, är formbar och kan tolkas av individen själv.

Risken med diskursen att man genom en förändring i den fysiska miljön kan uppfylla barns behov av fysisk aktivitet är att man på så vis bortser ifrån den sociala och kulturella kontext barnet lever i. Det kan leda till uppfattningen att det finns en mekanisk relation mellan barn och omgivning. Ett exempel på det är utvecklingen av normer som ska tillgodose ett behov (Wilhelm 2002). I Barnmiljöutredningen 1975 (SOU 1975:36 s.10) skriver Rönnmark och Thiberg att "Vi betraktar barnen som deltar i ett socialt system, tillsammans med andra barn och med vuxna. Detta betraktelsesätt leder till att vi sällan eller aldrig kan särbehandla barnens miljöförhållanden. Vi måste hela tiden betrakta det sociala samspel i vilket barnen skall delta som en primär angelägenhet. Därför handlar inte vår framställning om barnens särskilda miljö utan om barnen i den för alla gemensamma miljön."

Det finns många studier som undersöker sociala och psykologiska konsekvenser utifrån den fysiska miljön (Kylin 2003). Det finns forskning som fastslår att barn som vistas länge i en grön utemiljö med hög kvalitet har lägre BMI och bättre sömn (Söderström et al. 2013). En studie av Mårtensson et. al (2013) visade i en jämförelse av en bristfällig gård och en grön gård att barnen är mer fysiskt aktiva i en grön omgivning, speciellt om den samtidigt erbjuder lek och socialisering. Likaså visade en studie av Fjörtoft (2004) att man kunde se märkbara skillnader i motoriska färdigheter hos barn som leker i en naturlig miljö. En komplex miljö med ett landskap som erbjuder barnen att röra sig på olika sätt resulterar i bättre motorik.

RYMLIGHETENS BETYDELSE

Då uppsatsen undersöker betydelsen av storleksriktlinjer är det av intresse att ställa sig frågan vad rymligheten har för betydelse för kvaliteten. Det finns ett antal studier som tar upp det positiva med en rymlig förskolegård eller skolgård. Enligt Mårtensson et al. (2009) studier resulterar en grön, rymlig och välintegrerad miljö i bättre koncentration. Mårtensson har dessförinnan undersökt hur barn leker på förskolegårdar och kommit fram till en slags lek som är betydelsefull för barn och som behöver stora ytor. Leken kallar hon för vidlyftig lek. Den vidlyftiga leken är ett förlopp där barnen lätt växlar mellan lugnare sekvenser av social samvaro och sekvenser med intensiv fysisk aktivitet. Leken präglas av sinnlighet och hängivenhet. Den vidlyftiga leken kan ses som indikator på att miljön tar tillvara barns behov av att skapa sina egna platser (Mårtensson 2004).

Barns tid och möjlighet till spontanaktiviteter på fritiden har minskat och därför är det extra viktigt att barnen får den aktiviteten under de timmar de är i förskolan och i skolan. Dåligt utvecklad motorik är något som observerats i Bunkefloprojektet hos barn vid skolstart och det kan få negativa konsekvenser för både inläring och koncentrationsförmåga (www.mugi.se). Utomhuslek är något som leder till högre fysisk aktivitet och där rymlighet, variation och grönska är faktorer som ökar aktiviteten. En förklaring till att grönska är en viktig faktor är att en grön omgivning erbjuder flexibla lekmiljöer. Lek utomhus underlättar för barnen att dra sig ifrån eller ansluta sig till en annan lek samt att byta lek (Mårtensson 2010).

Det är förutom en viss storlek en kvalitet att gården är ens egen. Exempelvis är den sociala pressen mindre på den egna gården än om man leker på en gemensam yta som delas av andra. På den egna gården kan funktionerna ändra betydelse och sanden behöver till exempelvis inte hållas i sandlådan. På en delad gård måste material och leksaker städas bort varje dag. Det tar bort känslan av kontinuitet; att barnet placerar ett föremål på en plats och att det ligger kvar till nästa dag då leken kan fortsätta. Dessutom uppstår det på en delad gård förbud på grund av underliggande normer om vad man får och inte får göra (Grahm 1997). Maria Norström (2013) jämförde två skolor, en med skolgård och en utan, och kom fram till att barnen med en gård var mycket mer fysiskt aktiva. På skolan utan gård begav man sig till offentliga parker och då observerades att aktiviteterna där blev präglade av lärarnas närvaro och deltagande i leken. På den andra gården höll de vuxna sig på avstånd och barnen kunde själva styra sina aktiviteter (Nordström 2013). Dessutom är utevistelsen i sig en kontrast till kulturen inomhus. Inomhus i förskolan är leken kontrollerad och lärarna agerar som fostrare medan utomhus är de mer passiva i sin roll (Lenninger & Olsson 2006).

Bild 2. Barns egna platser

Normer som planeringsverktyg

Behov och resurser förutsätter en balans. De kan inte åtskiljas och kvantifieras var för sig. Under funktionalismen fanns det en uppfattning om att en separering var möjlig och att man kunde utgå ifrån en lista på behov med respektive norm som skulle tillfredsställa behovet. Normeringen har, om än inte lika tydligt, stannat kvar i planeringen och är svår att bortse ifrån (Wilhjelms 2002). Ståhle (2005) skriver i sin genomgång av historiska mått och normer att stadsplaneringen sällan varit utan normer och att de istället bara skiftat beteckningar som till exempelvis indikator, råd och riktlinjer. Normerna har främst handlat om områden där starka intressenter kunnat utveckla planeringsunderlag för sina krav som bilparkering och trafikutformning (SOU 1975:36). Det som går att mäta kvantitativt är lättare att försvara. Ett exempel enligt Kylin (2003) är att det går att mäta biodiversitet men inte en miljöns barnvänlighet. Därav får biodiversitet större påverkan i planeringen exempelvis genom lagar för att skydda vissa arter. I lagstiftningen finns inget sådant skydd för barns platser.

Normer i planeringen härstammar från industrialiseringen. Man ville genom standardisering uppnå effektivare byggande samtidigt som man ville garantera en grundläggande kvalitet. Behovet av lekarealer grundades i barns oförmåga att hantera trafiken och utifrån kunskap om barns lek vid den tidpunkten. Den dimensionerande faktorn för den totala lekytan var en sammanslagning av de ytor regelstyrda spel krävde samt storlekar på lekutrustning (Wilhjelms 2002). Wilhjelms (2002) belyser problemet med att man idag fortsätter att använda normer för yta trots att det i forskningen är visat att barn har många olika sätt att närma sig sin utemiljö. Det finns en fara i att storleksnormer på grund av sin förenkling utesluter den forskning som finns om barns användande av utemiljön. Likaså riskerar fokus att flyttas från andra delar av staden om normerna endast handlar om områden för lek. Miljön utanför en lekplats eller skolgård blir till platser som är trafikfarliga eller "inte för barn".

MÄTA KVALITET

I ordet norm finns en underliggande uppfattning om att den som definierat normen vet vad kvalitet är och att normen är ett verktyg för att uppnå den kvaliteten (Wilhjelms 2002). Ett exempel på hur en planeringsnorm kan resultera i många olika stadstyper/kvaliteter är rymlighetstalet. Rymlighetstalet resulterade till en början i att man byggde tvåvånings lamellhus, men när talet kombinerades med högre exploatering byggdes höghusområden. Rådberg och Johansson (1997) förklarar vidare att ett område med tvåvånings lamellhus och ett område med radhus kan ha exakt samma exploateringstal och rymlighetstal. Däremot skiljer sig kontakten med marken och indelningen i privat och offentligt väsentligt åt mellan de två områdena. Ovanstående problem kände man till redan på 1960-talet där man i God Bostad i går och i morgon skriver att behovet av rekreationsytor inte kan normeras på samma sätt som parkeringsbehovet. Med normer för sådana ytor kan en god miljö inte garanteras därför att normerna utesluter samspelet mellan friytorna, placering, utformning och anpassning till lokala förutsättningar (Kungl. Bostadsstyrelsen 1964).

Thorén, Guttu och Plöger (2000) konstaterar att det är de kvantifierbara normerna som fått störst genomslag i planeringen i Norge och att även om sådana normer inte omfattar kontexten, såsom lokalisering och innehåll, bidrar de till att areal avsätts i planeringen. En annan norsk studie har som utgångspunkt att man 2006 kom fram till att det på grund av skillnader i städers täthet, terräng och klimat i Norge inte längre var möjligt att ha ett nationellt minimikrav på förskolegårdens storlek utan att det var bättre att diskutera från fall till fall. Nilsen och Hägerhäll (2012) studerade därefter år 2010 alla kommunala förskolor i Oslo utifrån hypotesen att borttagandet av storleksnormen lett till mindre arealer för barnen på förskolorna. Resultatet av studien visar att bristen på en norm eller ett minimikrav har lett till utvecklingen att förskolegårdarna blivit mindre. De såg också ett samband mellan att det oftare byggs förskolor under normen som fanns före 2006 bland tät bebyggelse. I innerstaden var 60% av förskolorna under normen jämfört med 32% i ytterområdena (Nilsen & Hägerhäll 2012).

The present study shows that legal requirements for outdoor play space at kindergartens most likely did provide status and protection from the decrease of play space per child. (Nilsen & Hägerhäll s. 24)

Studien visar på ett klart samband med det som Thorén, Guttu och Plöger (2000) konstaterade; att normer har betydelse för att ytor överhuvudtaget avsätts för exempelvis förskolegårdar.

MÅTA RYMLIGHET

Rymlighet är ett begrepp som uttrycker tredimensionella förhållanden men som i planeringsammanhang används för att beskriva tvådimensionella förhållanden som storlek/yta. Begreppet innefattar både den objektivt mätbara ytan eller volymen och det upplevda rummet. För människan är det upplevda det viktigaste medan planeringen behandlar det objektivt mätbara (SOU 1975:36). I Ståhles (2005) historiska genomgång av normer kom han fram till att normerna som funnits i Sverige antingen behandlat tätheten (t.ex. friyta/invånare) inom ett område eller tillgängligheten. Tillgängligheten definieras oftast som det maximala avståndet till minsta friytstorlek.

En anledning till att det mätbara har fått störst genomslag i planeringen kan ha att göra med hur pass bindande beslutsunderlaget är för beslutsfattaren. Barnmiljöutredningen 1975 tar upp att lagstiftningen är juridiskt bindande men att barnpsykologiskt kunnande inte är det. Därutöver spelar det roll om beslutsunderlaget är nationellt, lokalt, eller om det gäller utan inskränkning eller under vissa givna förutsättningar. Det är också betydelsefullt hur beslutsunderlaget är utformat i processen. Till exempel om det är ett dokumenterat planeringsunderlag eller om det är ett underlag som förs in i processen genom förhandlingar, muntlig utsaga, överväganden i beslutande församlingar eller hos enskilda beslutsfattare. Sedan handlar det enligt Barnmiljöutredningen om språkbruket. Beskriver beslutsunderlaget ett socialt/utvecklingspsykologiskt synsätt uttryckt i termer som "behov av utrymme" eller uttrycker det krav på tekniska lösningar i kvantitativa termer som "ytanspråk"

relaterat till antalet personer. Barnmiljöutredningen sammanfattar sin utredning av beslutsunderlag för barns fysiska miljö på följande vis:

Beslutsunderlaget har bristande knytning till makt, det har hög generalitet (abstraktionsnivå) och är därmed svårt att anknyta till lokala förhållanden, det måste introduceras informellt och indirekt i planeringsprocesser där andra intressenter är formellt och direkt företrädare, det har "mjukdakta"-karaktär och framförs med förbehåll, det saknar precisionen i form av teknisk kvantifiering. Mot denna bakgrund gör vi bedömningen att barns situation som intressenter i planeringsskedet för fysisk planering inte är särskilt gynnsam. (SOU 1975:36 s.128-129)

Trots att det är skrivet 1975 stämmer det väl överens med hur beslutsunderlag för barns utemiljö ser ut idag vilket jag återkommer till i jämförelsen av kommunernas underlag. Socialstyrelsen skriver senare år 2007 att det finns en brist på tydliga riktlinjer för utformning och för om det ens ska finnas en skolgård. "Det bidrar troligen till att de ansvariga för skolorna (både kommunala och fristående) på grund av bristande ekonomiska resurser inte prioriterar skolgårdarna" (Socialstyrelsen 2007). I planeringstraditionen har man, som Ståhle (2005) sammanfattar det, haft normer som behandlat tätheten och då oftast storleken i form av friyta/invånare. Kritiken mot sådana normer är att ett enkelt mått har svårt att fånga kontexten och komplexiteten, det som ofta beskrivs som det kvalitativa. Ståhle (2005) säger att det är ett grundläggande vetenskapligt problem där den enda lösningen är empirisk prövning.

Bild 3. Platser barn hänvisas till

Metod

Informationssökande

GÄLLANDE STYRDOKUMENT

För att besvara frågan *Vilka styrdokument finns som gäller för barns utemiljö idag?* gjordes en efterforskning av vilka dokument som är gällande idag. Materialet är offentligt och finns tillgängligt på olika hemsidor. För att säkerställa att informationen jag sammanställt är korrekt har avsnittet lästs av en jurist på Boverket, Kajsa Petersson.

HISTORISK GENOMGÅNG

En grundläggande historisk genomgång gjordes för att besvara frågan *Varifrån kommer de äldre riktlinjerna för storleken som kommunerna hänvisar till?* I kommunernas förskoleprogram och på konferensen Konkurrenten om marken (2013) refererades det till riktlinjen 40 m² friyta/barn från Socialstyrelsen som har funnits förut. Normerna troddes komma ifrån boken Barns Utemiljö och därför började letandet där.

Dokument, statliga utredningar, byggnadsstadgor och allmänna råd från 1960-talet och framåt har lästs och lett fram till vad som verkar vara ursprunget till riktlinjen 40 m².

JÄMFÖRELSEN

Vilka kommuner som var intressanta att jämföra valdes efter en sökning om riktlinjer på nätet. Där framkom det att Göteborg, Malmö och Lund är tre kommuner som upprättat riktlinjer för förskolegårdens storlek och att det är tre kommuner med ett utvecklat arbete med barnperspektiv i planeringen. Eftersom fler än en förvaltning per kommun är involverade i planeringen av en förskola kontaktades tre förvaltningar i varje kommun. Att begränsa antalet förvaltningar till tre per kommun var ett sätt att avgränsa arbetet.

Urvalet av förvaltningar gjordes efter sökning på kommunernas hemsidor om vilka förvaltningar i kommunen som har störst inflytande i frågan. Sedan skickades en förfrågan om deltagande i studie ut via mail till förvaltningarna där de själva har fått identifiera en person som kan tänkas svara på en enkät. Personen ifråga skulle vara insatt i arbetet med riktlinjen. Genom enkäten fick jag svar på följande frågor *Vilka storleksriktlinjer finns för förskolans friytor i Malmö, Lund och Göteborg och vad baseras de på? Varför har de valda kommunerna riktlinjer för förskolegårdens storlek? Hur använder de sig av riktlinjen? Finns det andra kvalitetsriktlinjer som styr utformningen av en förskolegård och i så fall vilka?* Se Bilaga 1 för att se frågeformuläret i sin helhet.

Målet var från början att det skulle vara likvärdiga förvaltningar per kommun som deltog i studien men det var inte genomförbart. Det visade sig att kommunerna arbetar mycket olika så det gick inte att göra en generell mall över vilka förvaltningar

som skulle tillfrågas per kommun. Istället tog jag kontakt med de personer jag blev anvisad till. I enkätsvaren blev jag dessutom hänvisad till kommunernas planprogram för förskolan för utförligare information. Dessa planprogram har sedan studerats och legat till grund för den efterföljande intervjun där jag ringt eller träffat en person per kommun som har kännedom om hur planprogrammen används. I intervjuerna redde eventuella oklarheter kring planprogrammen ut och frågor ställdes kring planprocessen för att få svar på när i processen förskolegårdens kvalitet diskuteras.

DOKUMENT I KOMMUNERNA

Malmö stad:

- Dialog-pm 2006:2 (2006)
- Utemiljö vid förskolor i Malmö – ett verktyg för planering, utformning och bygglovsgranskning (2011)
- Lekvärdesfaktor för förskolegårdar i Malmö – med syfte att nå en hög lekkvalitet (2011)
- Förskolans plats i den framtida staden. Underlag för strategiskt arbete med utbyggnaden av förskolor i Malmö stad (Opublicerat manuskript 2012)

Lunds kommun:

- Riktlinjer för skoltomters storlek – en översyn. ”Ut och lek” (2009)
- Standardlokalprogram för förskola/skola F-3 med ca 200 barn/elever (2012)
- Målbeskrivning för skolans och förskolans utomhusmiljö (2013)

Göteborgs stad:

- Ramprogrammet för förskole-/skolbyggnader (2012)

REFLEKTIONER

Resultatet är beroende av vem som svarat på frågorna på förvaltningen. Trots att ställda frågor avser hela förvaltningen och försöker vara objektiva kan tillfrågad person ha svarat subjektivt. Att endast en person per förvaltning besvarat enkäten kan resultera till att svaren blir vinklade. Det gäller främst frågan i enkäten som berör hur riktlinjen uppfattas i planprocessen. Risken att personen ifråga svarat subjektivt är stor och svaret behöver därför inte representera den övergripande uppfattningen på förvaltningen. Det finns meningsskiljaktigheter inom förvaltningarna huruvida riktlinjerna uppfattas som ett stöd eller inte och det är således något man kan undersöka i vidare studier.

Styrdokument och allmänna råd

I följande kapitel presenteras vilka nationella lagar och allmänna råd som styr när en förskolegård ska byggas. Styrdokumentet består av föreskrifter, förordningar, lagar samt allmänna råd. Allmänna råd är rekommendationer om hur en lag eller författning bör tillämpas och ges ut av myndigheter som Boverket, Skolverket och Socialstyrelsen. Kapitlet tar bara upp det som berör miljön i dokumenten och man kan se att få lagar och råd behandlar utemiljön samt att de råd som finns oftast är av det generella slaget.

BARNKONVENTIONEN

Riksdagen godkände 2010 en strategi för att stärka barnets rättigheter i Sverige. Strategin ersatte en tidigare som funnits sedan för att förvekliga FN:s konvention om barns rättigheter. Barnkonventionen antogs av FN:s generalförsamling 1989 och ratificerades av Sverige 1990. En av punkterna i strategin är att all lagstiftning, föreskrifter och allmänna råd som rör barn ska utformas i överrensstämmelse med Barnkonventionen. De grundläggande artiklarna i Barnkonventionen är förbudet mot diskriminering av barn, kravet på att vid alla beslut som rör barn ta särskild hänsyn till barnets bästa, barnets rätt till liv och utveckling och barnets rätt att uttrycka sina åsikter i alla frågor som berör honom eller henne (S2010.026). Barnkonventionen berör främst frågor av social natur vilket Lenninger (2008) anser kan vara anledningen till att de som arbetar med sociala frågor har större kunskap om konventionen än personer som arbetar med fysisk planering eller förvaltning av stadens utemiljö.

Av konventionens artiklar är det artikel 12 som det hänvisas till mest inom fysisk planering. I artikel 12 hävdas barns rätt att bilda sig en egen mening, att fritt uttrycka sina åsikter, samt att bli lyssnade på i förhållande till sin ålder och mognad. Barn ska ha rätt till att medverka i den fysiska planeringen och ge uttryck för sina åsikter. Således ger Barnkonventionen stöd till barns deltagande i planprocessen. Även artikel 31 är intressant för den fysiska planeringen och uttrycker barns rätt till lek, fritid, vila och kultur men används för lite idag enligt Lenninger (2008). Lenninger anser att artikel 31 borde hävdas mer i planeringen av utemiljöer eftersom denna kan försvara barns rätt till tillräckligt med friyta för lek och utveckling.

LAGAR

Lagar som omfattar förskolan är Skollagen, Plan- och bygglagen och Miljöbalken. Arbetsmiljölagen rör inte barnen i förskolan utan gäller bara elever från och med förskoleklasserna samt personalen. Skollagen anger ramen för skolformsförordningar och läroplaner och de föreskrifter och allmänna råd som Skolverket utfärdar (2007-131-28). I Skollagen är följande paragraf allt som står om förskolans miljö. "Huvudmannen ska se till att barngrupperna har en lämplig sammansättning och storlek och att barnen även i övrigt erbjuds en god miljö." (8 § 2010:800). Vad som utgör en god miljö definieras inte och inte heller om det kan gälla utemiljön eller bara miljön inomhus.

Barnkonventionen

Artikel 3

1. Vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ, skall barnets bästa komma i främsta rummet.
2. Konventionsstaterna åtar sig att tillförsäkra barnet sådant skydd och sådan omvårdnad som behövs för dess välfärd, med hänsyn tagen till de rättigheter och skyldigheter som tillkommer dess föräldrar, vårdnadshavare eller andra personer som har lagligt ansvar för barnet, och skall för detta ändamål vidta alla lämpliga lagstiftnings- och administrativa åtgärder.
3. Konventionsstaterna skall säkerställa att institutioner, tjänster och inrättningar som ansvarar för vård eller skydd av barn uppfyller av behöriga myndigheter fastställda normer, särskilt vad gäller säkerhet, hälsa, personalens antal, och lämplighet samt behörig tillsyn.

Artikel 12

1. Konventionsstaterna skall tillförsäkra det barn som är i stånd att bilda egna åsikter rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet, varvid barnets åsikter skall tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.
2. För detta ändamål skall barnet särskilt beredas möjlighet att höras, antingen direkt eller genom företrädare eller ett lämpligt organ och på ett sätt som är förenligt med den nationella lagstiftningens procedurregler, i alla domstols- och administrativa förfaranden som rör barnet.

Artikel 31

1. Konventionsstaterna erkänner barnets rätt till vila och fritid, till lek och rekreation anpassad till barnets ålder samt rätt att fritt delta i det kulturella och konstnärliga livet.
2. Konventionsstaterna skall respektera och främja barnets rätt att till fullo delta i det kulturella och konstnärliga livet och skall uppmuntra tillhandahållandet av lämpliga och lika möjligheter för kulturell och konstnärlig verksamhet samt för rekreations- och fritidsverksamhet.

Vid ny- och ombyggnad av förskolor finns lagar i Plan- och bygglagen (PBL) samt föreskrifter från Boverket (Boverket 2011). I PBL kapitel 8 § 9 står det följande:

Om tomten ska bebyggas med byggnadsverk som innehåller en eller flera bostäder eller lokaler för fritidshem, förskola, skola eller annan jämförlig verksamhet, ska det på tomten eller i närheten av den finnas tillräckligt stor friyta som är lämplig för lek och utevistelse. Om det inte finns tillräckliga utrymmen för att ordna både friyta och parkering enligt första stycket 4, ska man i första hand ordna friyta.

Någon storlek på friytan är inte specificerat i PBL. Däremot anges att tomter och allmänna platser ska utformas så att de är tillgängliga för personer med nedsatt rörelse- och orienteringsförmåga.

Slutligen reglerar Miljöbalken (MB) i huvudsak förhållanden i befintliga förskolor. Tillsyn över att Miljöbalken följs ska utövas i kommunerna av motsvarande miljönämnd. Vägledande tillsynsmyndigheter har varit Socialstyrelsen för inomhusmiljön och Naturvårdsverket för utomhusmiljön (05:896). På Socialstyrelsens hemsida kan man dock läsa att större delen av deras arbete kring miljöns påverkan på hälsan och ansvaret för miljö- och folkhälsorapporteringen överförts till Folkhälsomyndigheten. Folkhälsomyndigheten bildades 1 januari 2014 (folkhalsomyndigheten.se). Paragrafer i Miljöbalken som är intressanta för lokaliseringen av en förskola är 9 kap 9 § MB "skall lokaler för allmänna ändamål brukas på ett sådant sätt att olägenhet för människors hälsa inte uppkommer" och 2 kap. 6 § MB "skall för en verksamhet väljas en plats som är lämplig med hänsyn till att ändamålet skall kunna uppnås med minsta intrång och olägenhet för människors hälsa." Då lokaler för allmänna ändamål, till exempel för undervisning, oftast omfattar en utemiljö gäller 9 kap 9 § också för utemiljön (folkhalsomyndigheten.se).

FÖRSKOLANS LÄROPLAN

År 1998 blev förskolan en del av utbildningsväsendet och fick sin egen läroplan. Barnomsorgens fokus riktades mot barns lärande och pedagogiken istället för att som tidigare vara en familjepolitisk fråga (Martin Korpi 2006). En läroplan är en förordning och måste följas (lagrummet.se). I läroplanen presenteras mål och riktlinjer för verksamheten samt förskolans värdegrund och uppdrag. Om miljön uppges att barnen ska erbjudas en trygg miljö som samtidigt utmanar och lockar till lek och aktivitet. Barnen ska inspireras till att utforska omvärlden och det ska läggas stor vikt vid miljö- och naturvårdsfrågor. På så vis ska de tillägna sig ett varsamt förhållningsätt till naturen och en förståelse för naturens kretslopp. Läroplanen förklarar vidare att leken är viktig för barns utvecklande och att det ska finnas möjlighet till lek i både planerad och i naturlig miljö. Miljön ska också vara utformad så att den underlättar det pedagogiska arbetet (Lpfö 98). Dock säger inget i Lpfö 98 att förverkligandet ska ske på en egen skolgård, de kan lika gärna lära sig om naturens kretslopp inomhus och leka i en park eller annan offentlig miljö.

Skolverkets allmänna råd "Kvalitet i förskolan" utkom 2005 och har som syfte att förtydliga verksamheten utifrån nationella krav och att likställa kvaliteten i verksamheterna. De allmänna råden är riktade mot kommuner och personal i förskolan och baseras på Skollagen, läroplanen för förskolan och Barnkonventionen. De kan vara vägledande när man ger tillstånd till en förskola och som ett stöd i kvalitetsarbetet i enskilt drivna förskolor (05:896). De allmänna råden om utemiljön är följande:

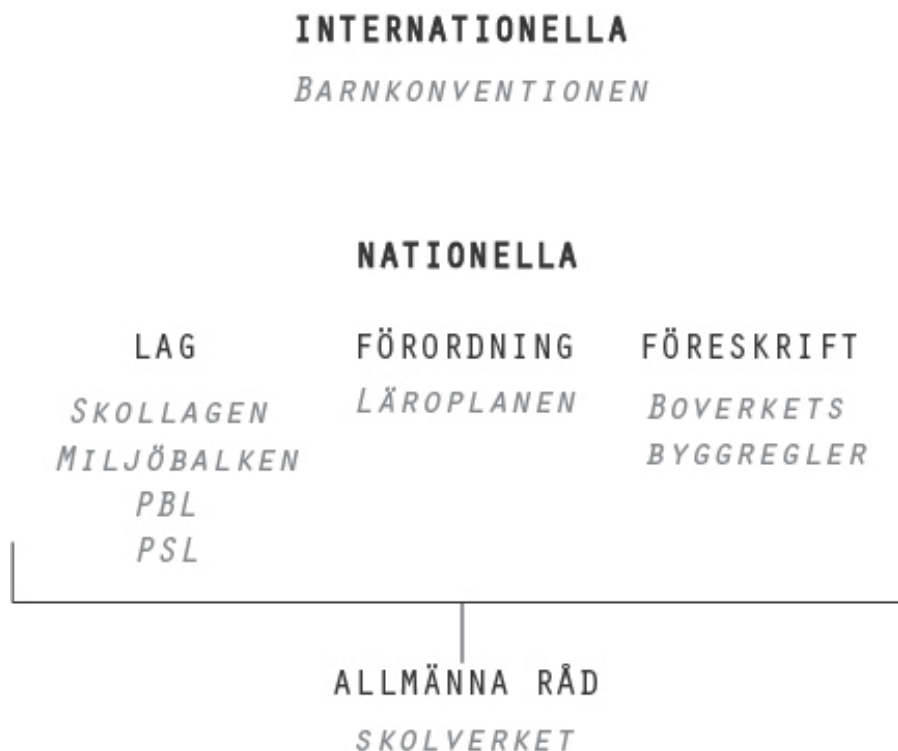
Kommunen bör se till att förskolans utemiljö och lokaler är trygga, säkra, hälsosamma och utvecklande genom att

- dessa är utformade så att de möjliggör en varierad pedagogisk verksamhet som stödjer både enskilda barns utveckling och lärande samt grupprocesser
- såväl inne- som utemiljö är utformad så att det är möjligt för personalen att ha uppsikt över de barn de har ansvar för
- kontinuerligt följa upp och utvärdera om inne- och utemiljö är ändamålsenlig. (05:896, s.20).

Det är alltså kommunernas ansvar att utemiljön uppnår målen i förskolans läroplan och att utöva ett tillsynsarbete men eftersom det är ett allmänt råd (se förklaring av allmänt råd s 25) med lite tyngd är det osäkert om de följs.

SÄKERHET

Det finns ingen samlad lagstiftning som reglerar barnsäkerheten i den byggda miljön och utomhusmiljön (Boverket 2011). Lekplatsens säkerhet styrs av Plan- och bygglagen (PBL) och Produktsäkerhetslagen (PSL). Det finns Europastandarder som används för att bedöma om en produkt är säker enligt PBL och PSL. Även Boverket har föreskrifter för hur man bygger barnsäkert på tomter och i utemiljön. I kapitel 8 *Säkerhet vid användning* i Boverkets byggregler (BBR) finns det föreskrifter om hur man skyddar mot olyckor, fall och skador. Det finns särskilda regler vid anläggande av dammar och bassänger för att förhindra drunkning samt vid anordning av fasta lekredskap för att begränsa risken för personskador. För själva lekredskapen finns en kvalitetsmärkning, SIS-lekredskapstandard, som garanterar kvaliteten på prefabricerade lekredskap.

Figur 1. Figuren visar om styrdokument presenterade i texten är en lag, förordning, föreskrift eller allmänt råd. I rutan nedan finns utförligare beskrivningar av begreppen från lagrummet.se.

LAG

Lagar är regler som alla i ett land måste följa. När riksdagen har beslutat om en lag kan den bara ändras eller upphävas genom att riksdagen beslutar om en ny lag.

FÖRESKRIFT

Detaljregler inom vissa sakområden kan myndigheter besluta genom att utfärda en föreskrift.

FÖRORDNING

Enligt svenska förhållanden är förordningar regler som regeringen beslutar utan riksdagens medverkan. Förordningar kan till exempel reglera de statliga myndigheternas arbete.

ALLMÄNNA RÅD

En myndighet ger ibland ut allmänna råd tillsammans med en föreskrift. De allmänna råden hjälper dig att använda myndighetsföreskriften genom att förtydliga begrepp eller genom att visa hur du kan eller bör handla i en viss situation. Allmänna råd är inte tvingande på samma sätt som föreskriften.

(lagrummet.se)

SAMMANFATTNING

Den lag som behandlar storleken på tomten idag är bara PBL. Det tillkommer inga tillämpningsanvisningar eller allmänna råd till kap. 8 § 9 och kommunerna får själva tolka hur stort tillräcklig friyta är. Barnkonventionen är en övergripande strategi som ska genomsyra alla råd och anvisningar som berör barn men används sällan i den fysiska planeringen enligt Lenninger (2008). I förskolans läroplan betonas hur viktig leken är för barns utveckling och att barnen ska inspireras till att utforska sin omgivning men det anges inga anvisningar för hur det fysiskt kan genomföras. Skollagen är ännu mer diffus i sitt krav där det beskrivs att barnen ska ges *en god miljö*. Vad som definierar en god miljö är inget som beskrivs och eftersom det bara står miljö behöver det inte vara giltigt för utemiljön.

Det står helt enkelt mycket lite om utemiljön i dokumenten. I Barnsäkerhetsdelegationens slutbetänkande "Från Barnolycksfall till barns rätt till säkra och utvecklade miljöer" 2003 noterades följande:

Vi har konstaterat att Skolverket sällan tar upp utemiljön i sin tillsynsverksamhet. Man anger två skäl till detta. För det första att det står så lite om utemiljön i styrdokumentet, varför kartläggningar eller tillsyn av detta inte prioriterats i arbetet och kompetens inom området inte har utvecklats. För det andra är det svårt och resurskrävande att fånga in de kvaliteter som är viktiga att belysa. (SOU 2003:127 s.214).

Överlag är det svårt att se hur de lagar och allmänna råd som finns ska tolkas och bli till en fysisk miljö. Generella uttryck ställer höga krav på kommunerna att definiera begrepp som *god miljö*, *tillräcklig friyta*, och *en miljö som underlättar lek och det pedagogiska arbetet*. Likaså de i Skolverkets angivna allmänna råd från 2005, att miljöerna ska vara trygga, säkra, hälsosamma och utvecklande, måste också definieras. De föreskrifter som finns till hands för att guida arbetet i kommunerna behandlar främst de ovan nämnda *säker* och *hälsosam*. Det är relativt tydligt hur man kan göra en utemiljö säker och hur man utformar en hälsosam miljö. Svårare är det att förstå hur man utformar en *trygg* miljö och en *utvecklande* miljö. Båda är kvalitativa värden som är svåra att kvantifiera medan till exempel skyddsavstånd är något som går att mäta. Än en gång uppstår problemet med det kvantifierbara och det icke kvantifierbara och det blir synligt att en anledning till att det inte finns föreskrifter för de kvalitativa värdena är för att de är svåra att mäta kvantitativt.

Man kan också fråga sig i vilken grad det är samstämmighet mellan det som sägs från staten, det som görs på kommunal nivå, det som byggherren önskar och det som blir till förutsättningar för arkitekten. Det är enligt Wilhjelms (2002) viktigt att överordnade politiska och ideologiska riktlinjer som Barnkonventionen blir relaterade till det konkreta genomförandet av den fysiska miljön. Idag är det dessvärre sällan Barnkonventionen blir synlig i den fysiska miljön. Det finns något som kallas för Barnkonsekvensanalyser (BKA) framtaget för att implementera Barnkonventionen men det är ännu inget verktyg som spridits i någon större utsträckning.

Slutligen kan sägas att det nationella ansvaret för förskolegårdens utemiljö är fördelat på flera sektorsmyndigheter samtidigt som det finns regelverk på både regional och lokal nivå. Socialdepartementet menar att det är sedan Barnmiljörådet ersattes av Barnombudsmannen 1993 som det försvann ett sammanhållet nationellt arbete och bevakning av barns lek- och utemiljö (Socialdepartementet 2003 SOU 2003:19). Socialdepartementet konstaterar också det som diskuterats ovan att lagarna främst rör säkerheten medan kvaliteter i utemiljön, som behandlar barns behov av rörelsefrihet och tillgänglighet, inte bearbetats på nationell nivå. Men även om det inte anges normer för förskolegårdens utemiljö utgår de flesta dokumenten ifrån att det ska finnas en utemiljö. I PBL:s *tillräcklig friyta* är det underförstått att det finns en friyta men inte hur stor den ska vara. Att någon kan tolka det som noll kvadratmeter borde inte vara möjligt.

Normer i historien

Under arbetets gång har jag stött på yttrandet att förr i tiden fanns det normer som styrde förskolans utemiljö. Ett exempel från Barnsäkerhetsdelegationens slutbetänkande lyder ”De normer och regler, som tidigare gav vägledning i utformningen av utemiljön har försvunnit ur plan- och bygglagen (SOU 2003:127)”. Vilka dessa normer var och varifrån de har sitt ursprung försöker följande kapitel reda ut.

NORMER I STADSPLANERINGEN

Enligt Rådberg och Johansson (1997), i sin rapport Stadstyp och kvalitet, har normer i stadsplaneringen sin upptakt i slutet av 1800-talet. Då förespråkade de rådande planeringsnormerna breda gator och parker i storstäderna där byggnadsstadgorna utgick från ett bestämt förhållande mellan hushöjd och husavstånd. I början på 1900-talet tog trädgårdsstadens ideal vid och det tilläts lägre våningsantal än det tidigare minst fem våningar. På funktionalismens 1930-tal blev en öppen stadsplan med lamell- eller skivhus standard. Man hade ett tekniskt sätt att se på kvalitet och utvecklade normer som exploateringsstal, rymlighetstal och skärmvinkel. Rymlighetstalet var ett krav på minsta friyta till bostaden och ansågs vara ett objektivet och generellt verktyg för att uppnå kvalitet. Senare på 50-talet ersatte man parametrarna med fasta rekommendationer som exempelvis minsta antal soltimmar och lämplig storlek på en lekplats, den så kallade lekplatsnormen. 1930-talet kan ses som en brytpunkt mellan två olika slags sätt att se på normer. Före 30-talet var idealet en småskalighet med enfamiljshus där normerna utfärdade restriktioner för antalet lägenheter i hyreshus. Ursprunget till normerna var att man ville minska antalet sjukdomsepidemier som visade sig spridas som mest i de högexploaterade områdena. Efter 1930 handlade normerna om ljus och rymlighet och betoningen på småskalighet försvann (Rådberg & Johansson 1997).

LEKPLATSNORMEN

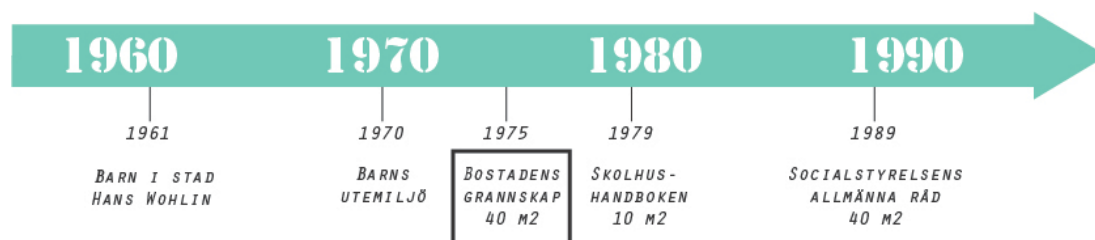
År 1972 infördes krav på friytor för lek på tomtmark. Krav på parkeringsplatser på tomtmark infördes redan 1959. Att trafiken prioriteras framför platser för barn är uppenbart i det exemplet. Tillämpningsföreskrifterna till lagen om friytor för lek var skriften *Bostadens Grannskap* från 1975 som enligt Rådberg och Johansson (1997) utgör den svenska normperiodens höjdpunkt där dåtidens expertis försökte precisera riktvärden för kvalitet i stadsbyggandet. Skriften har kritiserats hårt och anses ligga till grund för storskaligheten i miljonprogrammen. Men det kan inte stämma enligt Rådberg och Johansson då miljonprogrammen redan var byggda när *Bostadens Grannskap* utgavs. Tillämpningsföreskrifterna fick snarare ingen större betydelse eftersom bostadsbyggandet stagnerade under den ekonomiska krisen på 70-talet. Istället började centrala myndigheters kvalitetsstyrning avvecklas och med den nya Plan- och bygglagen 1987 blev ansvaret för kvaliteten kommunernas, byggherrarnas och bostadsföretagens.

Förutom lekplatsnormen utvecklades flera normer för bostadens närmiljö. Hans Wohlin (1961) genomförde en studie om barns utelek och trafiksäkerhet vilket resulterade i rapporten *Barn i stad* 1961. I *Barn i stad* anges normer för minsta lämpliga avstånd mellan entré och allmänna lekplatser i anslutning till bostaden. Förutom gångavstånd ges dimensioner för nettoareal på lekplatser eller anläggningar som Wohlin kallar dem (SOU 1970:1).

Wohlins studier av barns utemiljöer blev ett rättesnöre för normeringar både i Sverige, Danmark och Norge (Wilhelm 2002). Wohlin menade dock aldrig att dimensionerna skulle bli till normer och skriver följande i *Barn i stad*:

Erfarenheter från normering av olika slag är inte enbart positiva. Det som har varit tänkt som rättesnören har ofta blivit standardmönster och klichéer, miniminormer har blivit planeringsnormer och missuppfattningar och misstolkningar förekommer. Det är lätt att finna argument mot normer. Ett av de viktigaste argumenten mot lekplatsnormer är de motiv som ofta åberopas för sådana normer. Lekplatsnormer har efterlysts som "försvar" mot parkeringsnormerna, för bedömning av "lämplig" (=maximal) exploatering, för att projektörerna skall "veta hur en lekplats skall se ut", osv. De normer som här lanseras är till ringa hjälp för dessa syften, såvitt de inte medvetet grovt misstolkas. Detta normförslag har tillkommit med ett huvudsyfte: Att fästa uppmärksamheten på lek- och trafiksäkerhetsfrågor, och därmed bidra till att de i projektering, granskning och forskning får en mer framträdande plats (Wohlin 1961, s. 45).

Trots Wohlins åsikter om normer har hans preferensnormer levt vidare i planeringen och kan ses i Svensk Byggnorm både år 1975 och 1980. Frågan är om normerna bidragit till en ökad debatt om lek- och trafiksäkerhetsfrågor eller mot Wohlins vilja blivit till standardmönster. I tabell 1 kan man se vilka dimensioner Wohlin rekommenderade.

Figur 2. Tidslinje över normer för barns utemiljö.

Tabell 1. Tabell efter förlaga Barns Utemiljö s. 30. Visar Hans Wohllins preferensnormer från 1961.

Preferensnormer enligt "Barn i stad"

Anläggning	Största gångavstånd	Lämpligt antal lekande barn samtidigt	Minsta och största barnunderlag	Motsvarande antal fam. - lägenheter	Nettoareal m ²
Lekplats för småbarn	Ca 50	1-10	1-40	1-30	100-200
Lekområde med kvarterspark	Ca 150	5-30	25-200	20-150	1 500-2 000
Lekpark med lekledare	Ca 400	40-150	600-2 000	450-1 600	6 000-7 000
Bollplan	Ca 400	10-20	150-600	110-450	1 000 för grusplan 3 000 - 5 000 för gräsplan

I Byggnadsstadgan som fanns innan PBL trädde i kraft 1987 nämns begreppet friyta i 1975 och 1980 års byggnadsstadga (SOU 1970; SOU 1980). Avsnittet angående friyta syftar på friyta belägen i ens bostadsområde och måtten är identiska med de preferensnormer Wohlin angett (se tabell 1). I Svensk Byggnorm från 1975 står det under rubriken *Friytor för lek och utevistelse vid bostadshus*:

Som friyta för förskolebarns och skolbarns lekar godtas kvarterslekplats eller lekområde enligt följande: a) yta av 1 500-2 000 m² avsedd för högst 150 familjelägenheter. Ytan kan vara samlad (kvarterslekplats) eller fördelad på mindre lekanläggningar inom lekområde (SOU 1975 81:53).

UTREDNINGEN BARNS UTEMILJÖ

Det verkar vara en allmän tro att normer för förskolans utemiljö har sitt ursprung i Kommittén för barns utemiljös betänkande *Barns utemiljö* som utkom 1970. När personer tillfrågats om varifrån normerna kan tänkas komma hänvisar man till denna utredning. Kommittén för barns utemiljö fick direktivet 1970 att utveckla rekommendationer och riktlinjer för tätortsmiljöns utformning med hänsyn till barns utelek. Det huvudsakliga problemet för barn i staden ansågs vara brist på lämpliga

lekutrymmen och trafiken. Det behövdes tryggare och mer utvecklingsstimulerande miljöer för barn än de som byggts dithills. Kommittén skulle utgå ifrån aktuell sociologisk och utvecklingspsykologisk forskning om barns lek i sitt arbete och resultatet blev ett betänkande med utförliga kapitel om utformning och utrustning av lekutrymmen (SOU 1970:1). De normer kommittén drog upp var för dimensionering och utformning av anläggningar för barns utelek och skulle ligga till grund för bl.a. kommunala planprogram. Riktlinjerna var en vidare bearbetning av Wohllins preferensnormer och dimensionerna som utgör normerna motsvarar de tidigare tillgänglighet och nettoareal (se tabell 2). Med Tillgänglighet i tabellen menas största gångavstånd från bostads-, barninstitutions- eller skolentré till lekutrymme. Nettoareal är lekutrymmen *exklusive* gångvägar, planteringar, hägnader och dylikt. Barnunderlag är det totala antalet barn inom anläggningen och det Dimensionerande barnantalet uttrycker antal samtidigt lekande barn som anläggningen är dimensionerad för (SOU 1970:1).

Tabell 2. Tabell efter förlaga Barns Utemiljö s. 31. Visar de vidare bearbetade riktvärdena från Barns Utemiljö.

Riktvärden för dimensionering och lokalisering av lekutrymmen

Anläggning	Tillgänglighet	Nettoareal	Barnunderlag 0-15 år	Dimensionerande barnantal
LEKOMRÅDETS LEKUTRYMMEN	- 200 m	2 000 - 4 000 m ²	- 200	
Därav:				
Mindre småbarns lekplats	- 50 m	150 - 200 m ²	- 50	10
Större småbarnslekplats	- 50 m	300 - 500 m ²	50 - 100	25
LEKPARKER				
Mindre lekpark	- 300 m	2 000 - 4 000 m ²	- 1 000	50 - 150
Större lekpark	- 500 m	6 000 -	- 1 500	100 - 300

Det framkommer ingenstans i betänkandet att förskolan skulle kunna vara någon av anläggningarna i Tabell 2. Det är svårt att se kopplingen hur Barns utemiljö skulle vara ursprunget till storleksriktlinjen 40 m²/barn som dyker upp några år senare. En långsökt räkning jag gjorde resulterade i 40 m² som ett maxvärde och 20 m² som ett minimivärde för Lekområdets lekutrymme. Om man dubblar max nettoareal för Lekområdets lekutrymmen, därför att nettoarealen är exklusive gångvägar och

planteringar, blir det 8 000 m². Om man sedan delar 8 000 m² med 200, som är max barnunderlag, får man 40 m²/barn. Även om det är långsökt har kanske någon någonstans på vägen gjort en sådan uträkning och hamnat i talet 40 m² och sedan applicerat det på förskolegården.

ANVISNINGAR FRÅN STATENS PLANVERK

Det är först i *Bostadens grannskap – Råd och anvisningar för planering av bostadsbebyggelse* (1975) en storleksriktlinje för förskolegården dyker upp. Det är en skrift med råd och anvisningar för Byggnadsstadgan 1975 från Statens planverk. Statens planverk var en central myndighet för plan- och byggnadsfrågor som slogs samman med Bostadsstyrelsen 1988 och bildade Boverket. När man skiftade från detaljstyrning till ramlagstiftning 1987 försvann detaljerade tillämpningsanvisningar (Kristensson 2003). Men i Byggnadsstadgan från 1975 hänvisar man till Statens planverk för detaljerade anvisningar för hur paragraferna om planering av bostadsbebyggelse ska följas (Statens planverk 1975). De paragrafer i Byggnadsstadgan *Bostadens grannskap* är anvisningar till är följande:

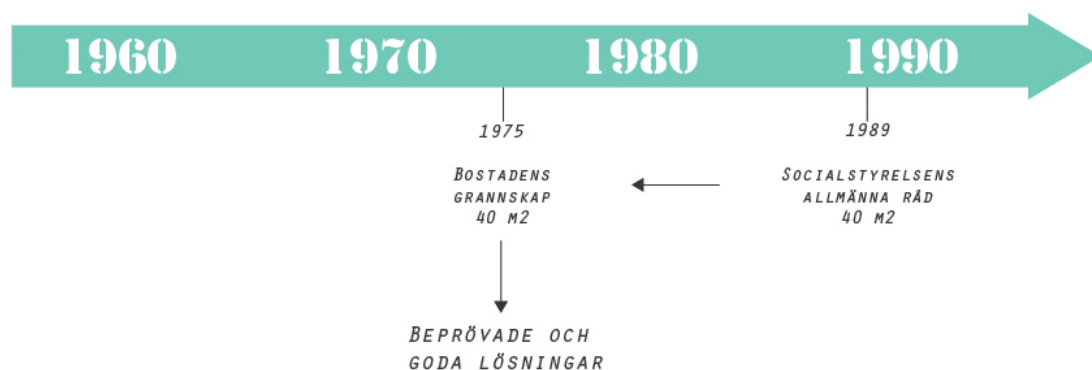
Byggnadsstadgan förutsätter att mark vars användning regleras i plan skall ha bedömts vara ur allmän synpunkt lämpad för sitt ändamål (§ 9), och att stadsplan skall tillgodose de anspråk som skäligen kan ställas på en väl ordnad bebyggelse mm (§ 12). Därigenom åläggs planupprättande och plangranskande myndigheter att väga dessa anspråk mot de andra intressen som de i övrigt har att bevaka. Planverket meddelar erforderliga anvisningar för detta (§ 76) (Statens planverk 1975, s.3).

Anvisningarna i *Bostadens Grannskap* behandlar anläggningar och utrymmen inom gångavstånd från bostaden, en retorik som känns igen från *Barn i stad* och *Barns utemiljö*. Stor betydelse läggs även på lokaler för skola och förskola vilket saknats i de föregående skrifterna. I kapitlet om förskolan finns anvisningen att tomter för förskolor bör omfatta tillräckligt stora och för lek och utevistelse lämpliga ytor på 80 m²/barn (Statens planverk 1975). I 80 m² är byggnadens yta inkluderad (Barnmiljöutredningen 1975). Som kommentar till anvisningarna förtydligas riktvärdet:

I de fall förskolan ej ligger på egen tomt bör tillgången till lekyta bedömas med utgångspunkt från att 40 m² användbar lekyta per plats normalt anses motsvara ovan angivna 80 m² tomtyta per plats (Statens planverk 1975, s. 12).

En anmärkning i *Bostadens grannskap* som känns ytterst aktuell idag är att det borde vara speciellt angeläget att hävda markanspråket i högt exploaterade områden och att svårigheter med att tillgodose behovet av stora friytor inte får hindra tillkomsten av förskolor i befintliga bostadsområden.

Tyvärr går det inte att spåra anvisningen 40 m²/barn längre tillbaka än till Bostadens Grannskap eftersom skriften är utan författare och källhänvisningar saknas. Som förklaring till vad anvisningarna är baserade på står det kort och gott att de bygger på *beprövade och goda lösningar* (Statens planverk 1975).

Figur 3. Tidslinje över riktlinjen 40m²/barn. Pilarna visar vad de respektive riktlinjerna är baserade på.

SKOLHUSHANDBOKEN

Skolhushandboken från 1979 är en sammanställning av information om skolbyggande och riktar sig till planerare, administratörer och politiker som är inblandade i skolfrågor. Den är en del av Skolöverstyrelsens samlade SKOLHUS-utgivning med skrifter om lokalplanering (Skolöverstyrelsen 1979). I Lunds förskoleprogram nämns Skolhushandboken som en inspiration till kommunens ramprogram men Skolhushandboken har bara normer för skolgården och alltså inga storleksriktlinjer för förskolegården.

Skoltomt inklusive skolbyggnad men exklusive skolidrottspats och exklusive plats för bussar och bilar vid fullt utbyggd skola: 30-40 m² per elev. Mark avsedd för raster: cirka 10 m² per elev vid skolor med fler än 200 elever (Skolöverstyrelsen 1979, ss.73-74).

Normen eller rekommendationen här är 10 m² per barn för en skolgård. Stycket om förskolan berör endast funktioner som Skolöverstyrelsen tycker bör finnas på gården om en förskola samordnas med en annan verksamhet. Enligt Skolhushandboken behöver det då finnas lekplaner, terrängområde, område för cykellek och helst bollplaner, skridskobanor och simbassänger på en förskolegård (Skolöverstyrelsen 1979).

SOCIALSTYRELSENS ALLMÄNNA RÅD

Andra gången 40 m² dyker upp är i Allmänna råd från Socialstyrelsen 1989. Riktlinjer från Socialstyrelsen bör följas men är inte juridiskt bindande (Socialstyrelsen 2013). Målet med de allmänna råden 1989 var att de skulle vara en inspiration för kommunala granskare, referens- och samrådsgrupper, projektörer och kommunala organ som planerar och administrerar förskolor, fritidshem och övrig barnomsorg. Socialstyrelsen ville visa på relationen mellan verksamhet, organisation och fysisk miljö så att både miljön inne och ute utgår ifrån de funktionskrav som verksamheten ställer (Socialstyrelsen 1989:7). I dokumentet finns ett kapitel för planering av tomt och utemiljö och de generella råden är många. Det står bland annat att en utelektyta bör ligga i direkt anslutning till byggnaden och att befintlig vegetation och topografi bör bevaras. Tomten ska samtidigt vara solig, skyddad från vind och fri från buller. Det bör finnas slitstarka planteringar och möjligheter till köksträdgård. I en bilaga specificeras råden och blir till olika funktioner som borde finnas på gården som till exempel att för rörelselek behövs vissa lekredskap och leksaker (Socialstyrelsen 1989:7).

Om storleken anges riktvärdet 40 m²/plats. Riktvärdena på tomtens storlek har Socialstyrelsen tagit ifrån Bostadens Grannskap från 1975 (Socialstyrelsen 1989:7). Lekytan kan minskas om det finns möjlighet till samnyttjande. Citatet nedan låter som något som lika gärna hade kunnat skrivas idag då samplanering och samnyttjande diskuteras mycket som en möjlig lösning på problemet med för små tomter (Konkurrensen om marken 2013).

Om tomten ligger i direkt anslutning till lekpark, naturområde eller annan lekyta tillgänglig för förskola och fritidshem och en ändamålsenlig samplanering kan ske kan barnstugans egen lekyta göras mindre (Socialstyrelsen 1989, s.29).

De allmänna råd som Socialstyrelsen utfärdat försvann sedan när bestämmelserna om förskoleverksamhet och skolbarnomsorg flyttades över från socialtjänstlagen till skollagen 1998 (Socialstyrelsen 2000:2).

SAMMANFATTNING

Normer i stadsplaneringen hade sin blomstring under 1960-1970-talen. De växte fram ur ett välfärdssamhälle där en "god bostad" var en social rättighet. Uppfattningen var att bostadens närmiljö hade en stor betydelse för välfärden och att tillräckligt stora markutrymmen var en förutsättning för en god miljö (Kristensson 2003). De normer som introducerades i Wohllins studie Barn i stad handlade om vilka funktioner man som barn i ett bostadsområde borde ha tillgång till inom ett visst avstånd från sin bostad. Betänkandet från Kommittén för barns utemiljö från 1970 vidareutvecklade Wohllins preferensnormer men normerna berörde fortfarande bara områden i anslutning till bostaden.

Det var 1975 som den första storleksriktlinjen för förskolegården dök upp i Statens planverks tillämpningsanvisningar till Byggnadsstadgan. Det var också först i denna skrift jag stötte på begreppet förskola. Statens planverks riktlinje var 40m² och

baserades på beprövade och goda lösningar. Tyvärr står det ingenstans om varifrån de beprövade och goda lösningarna kommer. I och med den ekonomiska krisen på 70-talet minskade bostadsbyggandet och anvisningen 40m² från Statens planverk fick inget större genomslag. Utvecklingen ledde istället till att kvalitetsstyrningen från centrala myndigheter övergick till kommunerna. Enligt Kristensson (2003) började normerna mista sin legitimitet när de funktionalistiska planidealen ifrågasattes och man önskade en större flexibilitet och inflytande vilket var svårt att kombinera med kvantitativa normer.

År 1989 dyker återigen riktlinjen 40m²/barn upp men istället för att vara en del av byggnadsstadgan är det ett allmänt råd från Socialstyrelsen. Byggnadsstadgan hade i sin tur ersatts av Plan och bygglagen 1987 som var mindre detaljstyrande och det var i den lagen som begreppet tillräcklig friyta myntades. Socialstyrelsens råd och riktlinjer från 1989 kom att kritiserats för att vara onödigt detaljerade men enligt Martin Korpi (2006) bidrog de till ett tydligt nationellt regelverk och till att kvaliteten på verksamheterna blev likvärdiga i hela landet.

Riktlinjen 40m² framväxt är således inte helt självklar. Antingen är det som angivet i Bostadens grannskap att den är baserad på praxis eller så är den sprungen ur Barn i stad och Barns utemiljö. Den senare var en omfattande utredning och måste ha haft inflytande på sin tid. Dock är det svårt att tro att man kommit fram till 40m² genom att räkna såsom jag gjort ovan, men det är inte omöjligt. Anmärkningsvärt efter att ha läst de historiska dokumenten är hur en norm verkar stanna kvar länge i planeringen och att de oftast är sprungna från en tidigare norm som antingen modifieras eller utvecklas med tilläggsnormer.

Retoriken i de äldre dokumenten är slående lik den som förs idag. Trafiken har varit och är fortfarande ett stort hinder för barn i staden. Barn blir institutionaliserade och är förpassade till platser i staden speciellt avsedda för dem. Det har varit något som problematiserats ända sedan 1960-talet fram till idag och då kan man undra hur mycket som gjorts för att förbättra situationen. Har det bara producerats ett flertal utredningar som aldrig fått genomslag i den fysiska planeringen? De flesta av de presenterade dokumenten har haft statlig eller kommunal förankring. Dessutom har det funnits en mängd vetenskapliga arbeten som varit underlag för debatt men som kanske inte fått inflytande över normeringen (SOU 1975:36). I den statliga utredningen SOU 1975:36 konstaterar man att det inte är beroende på okunskap som andelen åtgärdade problem är liten. Det finns en kunskap och medvetenhet kring dessa problem som inte tillvaratas i planeringen.

Jämförelse

Malmö

I Malmö strävar man efter minst 30 m² friyta per barn och ett minimivärde för hela friytan på 2000 m². Som underlag för införandet av en riktlinje gjordes en studie av tretton förskolor i Malmö. En förvaltningsövergripande grupp kom fram till att förskolor med 30 m²/friyta per barn eller mer var tillräckligt stora och variationsrika. På en större gård finns ofta en möjlighet för barnen att välja olika aktiviteter eftersom det finns en varierad växtlighet såsom buskar, gräsplan och träd. Är gården mindre än 30 m²/barn observerades att det var mycket högt slitage på friytan och att det inte fanns lika stor variation i utemiljön. När slitaget är högt anläggs fler hårdgjorda ytor eftersom det blir svårt att underhålla samt upprätthålla kvaliteten på gröna ytor. Det blir också svårt att få plats med många aktiviteter på en liten gård. Riktlinjen är således baserad på verksamhetens egen uppfattning om var gränsen går för en väl fungerande gård. Enligt Miljöförvaltningen är riktlinjen också baserad på Socialstyrelsens allmänna råd från 1989:7 som rekommenderar 40 m²/friyta per barn.

Den totala storleken har stor betydelse för att gården ska kunna innehålla de kvaliteter som utgör en fullgod lekmiljö. I intervjun med Stadsbyggnadskontoret uttrycktes det att den totala ytan egentligen är viktigare än friyta/barn men att 30 m² är mer slagkraftigt och lättare att komma ihåg än att den totala ytan ska vara minst 2000 m². Värdet för den totala ytan har Malmö stad baserat på forskning, Outdoor Play Environment Categories (OPEC) av Fredrika Mårtensson, där det fastslås att det blir mer spring och rörelse i leken runt 2000-3000 m².

Införandet av riktlinjer började diskuteras i ett skede år 2006 då Malmö expanderade och planerade helt nya stadsdelar. Det fanns ett stort behov av kommunal service i de nybyggda områdena och man arbetade fram riktlinjer för bland annat förskolan så att samtliga parter i planerandet arbetade mot samma mål. Det förvaltningsövergripande arbetet blev till riktlinjeverktyget Utemiljö vid förskolor som används i planeringen och bygglovsgranskningen av förskolor. Enligt Miljöförvaltningen fanns det tidigare en riktlinje runt 25 m²/friyta per barn som baserades på praxis men riktlinjen tillämpades aldrig i stor utsträckning då bristen på förskolor inte blev ett problem i Malmö förrän efter år 2000.

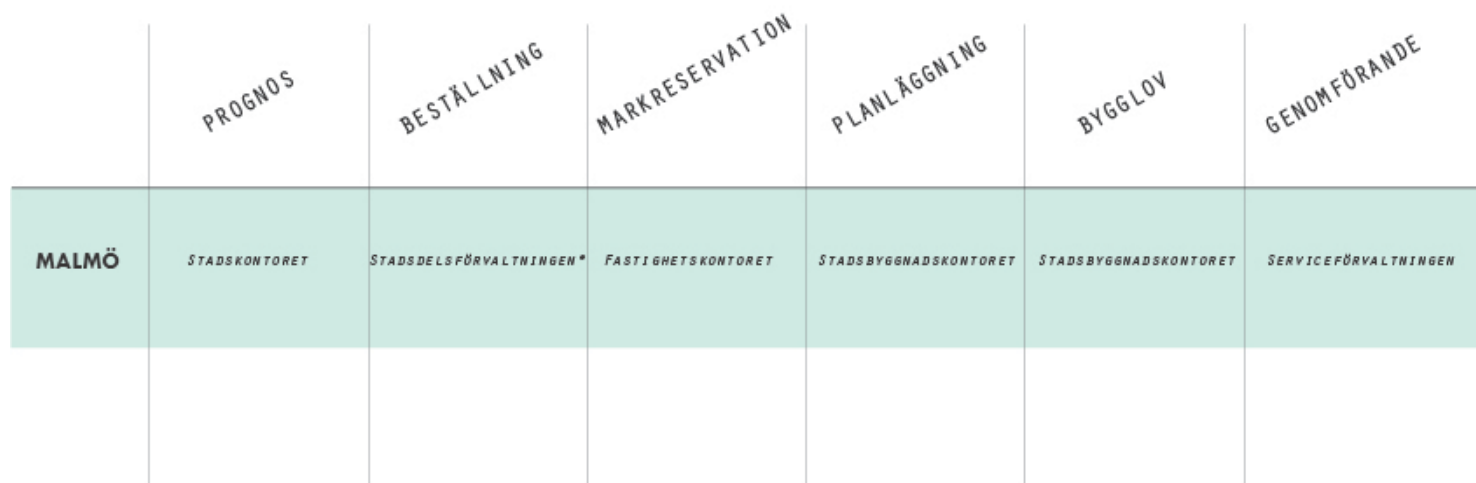
PLANERINGSPROCESSEN

Det är Stadsbyggnadskontoret som har det övergripande ansvaret för planläggningen i Malmö. Illustrerat i *Figur 4* är planeringsprocessens förlopp såsom den varit innan omorganisationen 2013. Från och med 2013 har skolan omorganiserats i Malmö och istället för att hanteras av respektive stadsdelsförvaltning och utbildningsnämnd blir den tre nya förvaltningars ansvar. Skolverksamheten kommer att skötas av en förvaltning för förskolan, en för grundskolan och en för gymnasieskolan. Det kommer att vara området Fysisk miljö under Förskoleförvaltningen som tar över beställandet av

nya lokaler från stadsdelsförvaltningarna men då det vid skrivandet av denna uppsats var osäkert hur den nya organisationen skulle se ut har jag valt att redogöra för hur det har sett ut.

Efter en befolkningsprognos och behovsanalys är det Fastighetskontoret som reserverar mark och beställer lokaler. Förskolegårdens storlek diskuteras och bestäms i detaljplaneskedet och utformningens kvalitet diskuteras först i bygglovsfasen. Det sker i form av att en bygglovshandläggare granskar planritningarna utifrån lekvärdesfaktorn.

- **Stadskontoret** är den förvaltning i Malmö som utför befolkningsprognoserna som ligger till grund för beställningar av lokaler.
- **Stadsdelsförvaltningarna** bedömer i sin tur platsbehovet kommande år och beställer nya förskolor.
- **Fastighetskontoret** beställer sedan via Lokaler i Malmö (LiMa) lokaler utifrån stadsdelsförvaltningarnas behov och ser till att det reserveras mark.
- **Stadsbyggnadskontoret** planerar markanvändningen via översiktsplanen, planerar för den specifika verksamheten och ger bygglov.
- **Gatukontoret** har hand om parkmark vid t.ex. samnyttjande och trafikfrågor.
- **Miljöförvaltningen** är en tillsynsförvaltning som kontrollerar att miljöbalken följs.
- **Serviceförvaltningen** (Stadsfastigheter) står för genomförandet och byggandet av nya lokaler samt förvaltar dem. (Stadsbyggnadskontoret 2012 preliminär utgåva)

*från 2013 är det Fysisk planering under Förskoleförvaltningen som sköter beställningen i Malmö.

Figur 4. Malmö stads planeringsprocess med respektive ansvarig förvaltning.

YTTERLIGARE RIKTLINJER

Förutom storleksriktlinjen finns det i Malmö en lekvärdesfaktor. Den är avsedd att användas vid granskning av bygglovsritningar av förskolegårdar och vara ett underlag vid förbättringar av befintliga förskolegårdar. Syftet med lekvärdesfaktorn är att nå en hög lekkvalitet och den togs fram av stadsbyggnadskontoret i samarbete med Malmö Naturskola 2011. Genom lekvärdesfaktorn ska kvalitativa värden bli tydligare och vara lättare att kräva.

Lämpliga värden har man fått fram genom en inventering av ett tjugotal förskolor i Malmö. Då har man kommit fram till ett minsta värde för lekvärdesfaktorn som är det medelvärde de förskolegårdar med en acceptabel storlek har idag. Minsta värdet för en acceptabel lekvärdesfaktor ska ligga mellan +3 till +5. Lekvärdesfaktorn består av sju kvalitetsaspekter som poängsätts utifrån tre nivåer. Man kan få mellan -1 till +1 beroende på hur man uppfyller målen för respektive kvalitetsaspekt.

Exempel på hur man räknar för kvalitetsaspekten Friyta.

30kvm friyta/barn och eller minimum 2000 kvm samlad friyta på förskolegården ska eftersträvas för att ge tillräckligt utrymme för barnens lek samt för att inte slitaget på gården ska bli för stort. Slits lekmiljöerna förlorar de väsentligt i lekvärde. Till friytan räknas de ytor som barnen har tillgång till och kan använda vid sin utevistelse.

Ytor för exempelvis förrådsbyggnader, bil- och cykelparkering och ytor för leveranser där barnen inte kan vistas, räknas bort

- +1 Gården är $\geq 30 \text{ m}^2/\text{barn}$ och $\geq 2000 \text{ m}^2$ totalt
- 0 Gården är $25\text{-}30 \text{ m}^2/\text{barn}$ och ca 2000 m^2 totalt
- 1 Gården är $\leq 25 \text{ m}^2/\text{barn}$ och $\leq 2000 \text{ m}^2$ totalt

(Malmö stad 2011, s. 21).

Lekvärdesfaktorn har inte funnits så länge att man kan utvärdera den. Verksamheten och markförvaltarna kontrollerar också projekteringsritningarna innan de går till ansökan om bygglov vilket enligt Serviceförvaltningen är en del av kvalitetssäkringen. Det är heller inget krav att använda lekvärdesfaktorn utan det är upp till respektive planhandläggare om man vill ta hjälp av den vid utvärdering av planer.

De sju kvalitetsaspekterna

1. Friyta
2. Zonering av gården
3. Tillgänglighet
4. Vegetation och topografi
5. Integration av lekutrustning i förskolegårdens landskap
6. Möjlighet till omvärldsförståelse
7. Utsikt över grönska/samspel mellan ute och inne

FUNKTION

Av enkäten framkom att riktlinjen uppfattas olika av de tillfrågade förvaltningarna. Stadsfastigheter (Serviceförvaltningen), som söker bygglov, upplever riktlinjen som ett hinder för att hitta markyta när man sitter med detaljplanen. Enligt Stadsfastigheter är riktlinjen ett krav och trots att man förstår att riktlinjen ser till barnens bästa anser man att den kunde vara mer flexibel. Det upplevs också vara svårt att föreslå andra alternativ som till exempel samnyttjande då Gatukontoret håller hårt på att de inte vill ha inhägnade lekplatser i parkerna.

Samutnyttjande är ett förslag på en lösning på det uppfattade problemet att hitta markytor men det ställer krav på mer personal ute i verksamheterna om man inte får inhägna delar av parkerna. Stadsfastigheter anser också att det borde läggas mer ansvar på verksamheten att gå ut oftare med barnen utanför den egna gården. Personalbristen

anses vara den största boven till att verksamheterna inte har resurser nog till att ändra sin verksamhet.

Om riktlinjen är ett krav säger Miljöförvaltningen att varje enskilt projekt bedöms var för sig. Eftersom det är brist på förskoleplatser i Malmö, speciell i innerstaden där det inte finns gott om ytor, har riktlinjen av många förvaltningar inom staden upplevts som ett hinder. Som lösning på problemet tycker Miljöförvaltningen att man kan ha större flexibilitet från verksamhetens sida, t.ex. att tillåta förskolor med färre avdelningar än fyra.

På frågan om det byggs förskolor som är större än 30 m²/friyta per barn svarar Stadsfastigheter att på grund av förskolekrisen byggs det inga förskolor med större gårdar än vad riktlinjen föreslår. Eftersom det är brist på förskoleplatser byggs större enheter istället på de tomter som är rymliga. Miljöförvaltningen svarade att det förekommer förskolor med större friyta men att det är ovanligt och att det snarare är fler fall där man inte uppnår 30 m². I praktiken har det som egentligen var menat som ett minimivärde blivit till ett maxvärde.

På frågan i enkäten om vad som skulle ske om riktlinjen togs bort svarade alla att det skulle byggas förskolor med mindre friyta än idag. Man skulle enligt Stadsfastigheter successivt tumma på riktlinjen tills att den till slut försvann helt.

Göteborg

I Göteborgs Stad är målsättningen 35 m²/friyta per barn. Det är riktlinjen som gäller som planeringsnorm vid nybyggnad och i tillämpliga delar vid om- och tillbyggnad. I nya bostadsområden menar Lokalsekretariatet att man klarar att uppnå målet men att det är svårare vid förtätning i befintlig stadsmiljö. Därför är riktlinjen förhandlingsbar vid varje projekt och ibland kan friytan kompletteras med en närliggande park eller annan yta för lek. Lokalsekretariatet diskuterar i ett sådant projekt med Park- och naturförvaltningen om lämpliga allmänna lekplatser eller parker att samutnyttja och kan då erbjuda sig att bidra till upprustning och skötsel.

Riktlinjen baseras bland annat på Malmös riktlinjer för förskolan som Lokalsekretariatet tycker är ett bra exempel. På frågan varför man kom fram till 35 m² istället för Malmös 30 m² svarade man att de ville ta i lite extra. Kommunen har alltså utgått från Malmös riktlinje som inspirationskälla och lagt till 5 m².

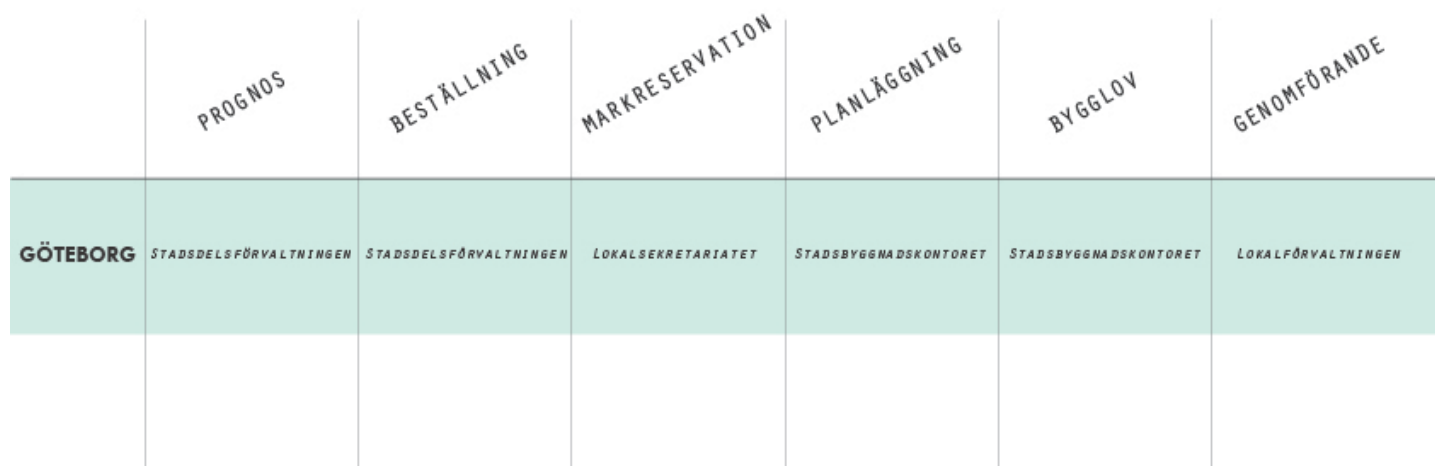
Riktlinjen ingår i ett ramprogram för förskolan som successivt håller på att införas. Dock är det inte politiskt beslutat än och diskussioner pågår om vilken styrande nivå programmet ska ha. Lokalsekretariatet säger att man utvecklat ramprogrammet för att man vill belysa utemiljöns betydelse för barn i förskolan och att det är viktigt med stora ytor för att främja lek och lärande. Ramprogrammet är kopplat till förskolans läroplan och krav på utemiljön i den. Programmet ska fungera som en vägledning i hur läromiljöer för förskola och skola ska utformas och vara ett stöd för stadsdelsförvaltningen och lokalförvaltningen i arbetet med nya förskole- och

skolprojekt. I ramprogrammet står det att med hjälp av programmet kan man spara tid och resurser för att nå ett bra resultat. Tidigare fanns inget skriftligt program att arbeta utefter och man diskuterade från fall till fall med en målsättning om 40 m²/barn.

PLANERINGSPROCESSEN

I Göteborg bevakar stadsdelsförvaltningarna och Lokalsekretariatet tillsammans med Fastighetskontoret och Stadsbyggnadskontoret att tillräcklig yta avsätts för förskolor i detaljplaner. Storleken bestäms i detaljplanen och det är sällan möjligt att förhandla om storleken efter att den är bestämd av Lokalsekretariatet enligt Lokalförvaltningen. Om det inte är tillräckligt stor friyta enligt riktlinjerna undersöker Lokalförvaltningen om det finns möjligheter för samnyttjande. Utformningens kvalitet diskuteras i förstudien och i projekteringsfasen. Det är i de skedena man konkretiserar behovet och innehållet.

- **Lokalsekretariatet** ansvarar för den strategiska planeringen av lokaler för kommunal verksamhet och är med vid anskaffning av tomtmark för en förskola
- **Lokalförvaltningen** står för utförandet.
- **Stadsdelsförvaltningen** gör en behovsanalys och ansvarig stadsdelsnämnd ger därefter uppdrag till lokalsekretariatet för att täcka kommande lokalbehov.

Figur 5. Göteborg stads planprocess.

YTTERLIGARE RIKTLINJER

När en lokalplaneringsprocess inleds har verksamheten ett ansvar att göra en barnkonsekvensanalys, BKA. Den är ett verktyg för att man ska kunna utgå ifrån ett barnperspektiv och förverkliga Barnkonventionen i planeringen vilket är ett mål i Göteborgs Stad.

Det finns inga riktlinjer i Göteborg liknande Malmös lekvärdesfaktor. Istället beskrivs det i ramprogrammet vilka kvaliteter en förskolegård borde innehålla under stycket Utomhus. Det är generella kvaliteter som anses viktiga på en förskolegård /skolgård och de är följande:

- uterum för alla årstider
- de skiftande naturtyperna ska tas tillvara för både lek och lärande
- naturliga material bör användas
- det ska finnas växtlighet som skapar skugga
- god belysning
- utemiljön ska vara tillgänglighetsanpassad

Ramprogrammet beskriver också fyra områden utemiljön ska bidra till:

Social gemenskap, det är viktigt att barn känner sig trygga, att de tillhör en gemenskap och att de lär sig att känna empati och att ta ansvar. Miljön ska uppmuntra aktiviteter som skapar detta.

Aktivera alla sinnen. Miljön ska ge upplevelser och inbjuda till roliga aktiviteter.

Barnen ska även få känsla av att de kan påverka miljön och vara delaktiga i den.

Ge plats för rörelse. Utemiljön ska inbjuda till rörelse och det ska finnas plats för rörliga aktiviteter. Den ska också erbjuda balans- och tekniska övningar för utvecklingen av barnets motorik.

Stimulera kreativitet. Miljön ska inbjuda till skapande och erbjuda en variation av skapandematerial. Det ska vara en miljö som går att utforska och testa över tid.

FUNKTION

Enligt Lokalsekretariatet upplevs ramprogrammet som ett stöd. Riktlinjen är inget krav eftersom man ser till varje projekt och är öppna för kompromisser. Själva ramprogrammet är en hjälp till att skynda på planeringsprocessen så att man inte behöver ta samma diskussion inför varje nybyggnation. Lokalförvaltningen anser riktlinjen vara ett planeringsverktyg för planerarna i ett tidigt skede som vid översiktsplanering och detaljplanering. De reaktioner lokalförvaltningen fått från andra förvaltningar i kommunen är att ramprogrammet fungerar som ett stöd.

Lokalförvaltningen menar att på grund av förtätning i staden är många förskolor som byggs mindre än den rekommenderade riktlinjen. Det är mycket sällan det förekommer att man bygger större förskolegårdar än normen föreslår.

Lokalförvaltningen upplever att antalet förskoleplatser prioriteras framför friytan men hade ingen riktlinje funnits hade tomterna som byggs varit ännu mindre än idag.

Lund

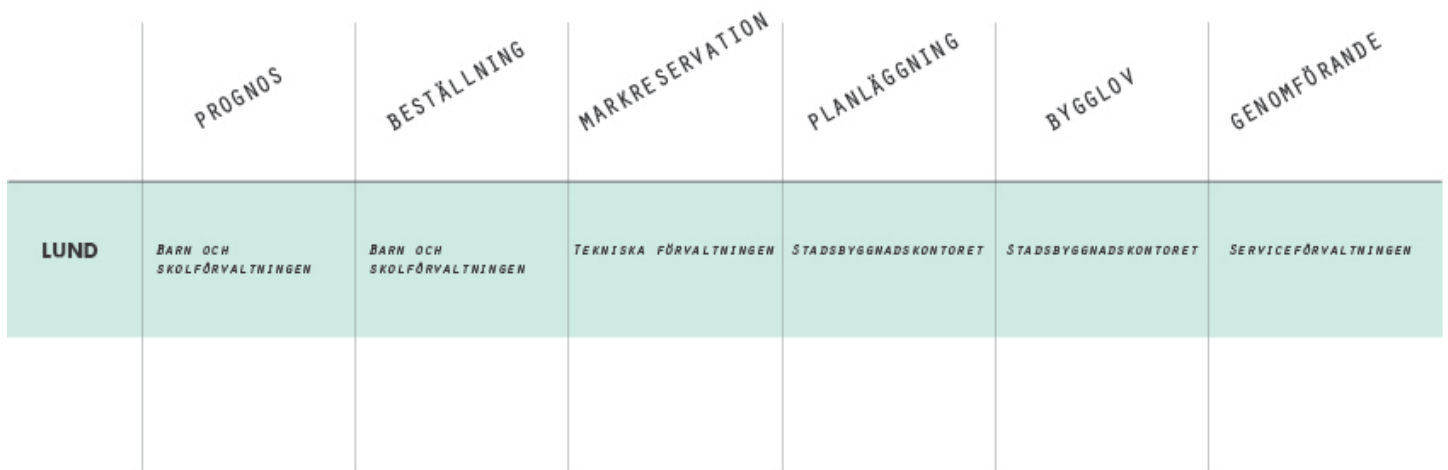
I Lunds kommun är friytans storlek beroende av förskolans placering och förhållande till omgivningen. 35 m²/friyta per barn gäller om skolgården angränsar direkt till en park eller annan tillgänglig grönyta och 45 m²/friyta per barn i övriga fall enligt ramprogrammet från 2009. Bakgrunden till införandet av ett ramprogram var att man behövde ett planeringsinstrument i arbetet med att reservera mark för skol- och förskoletomter och för att man behövde en gemensam definition av begreppet friyta.

Enligt Lunds skolgårdsmål behöver barn yta för lek och därför har man tagit fram riktlinjer för storleken. Lund har dessutom sedan 90-talet arbetat för bättre skolgårdar tillsammans med Naturskolan och projekt som Grönare skolgårdar. I det samarbetet väcktes diskussionen om barns rätt och behov.

Riktlinjerna är baserade på inventeringar av två skolor i Lund, årskurs F-5, där man tittat på friytans storlek, antalet barn och slitaget på ytorna. Ena skolan hade 55 m² friyta/barn, den andra 25 m² friyta/barn. Man observerade att 25 m² var alltför litet trots att ytan var välplanerad. Den ansågs bristfällig för att den begränsade ytan påtagligt påverkade barnens lek negativt. Ytterligare en inventering gjordes av sju förskolegårdar där en välfungerande gård hade måttligt slitage och var varierad. Man kom fram till att gårdarna under 24m²/barn inte upplevde önskat resultat och de bästa gårdarna var över 43m²/barn. Utöver inventeringen har man hämtat inspiration ifrån Lunds egen målbeskrivning för skolans och förskolans utemiljö, Socialstyrelsens råd från 1989 med 40 m² friyta per barn och Skolhushandboken från 1979 samt den norska rapporten Skolens utearealer.

Rekommendationerna i ramprogrammet är framtagna av en förvaltningsövergripande arbetsgrupp bestående av Tekniska förvaltningen, Serviceförvaltningen, Stadsbyggnadskontoret och Barn- och skolförvaltningen. Senare har en investeringsgrupp under kommunkontoret tagit fram ett standardlokalprogram under 2012 med riktlinjerna 30 m² och 40 m²/friyta per barn. Vilket stöd de har för dessa siffror anges inte. Stadsbyggnadskontoret menar att det är intressant att riktlinjerna är framtagna av Barn- och skolförvaltningen ur ett ekonomiskt perspektiv men att man har landat i snarlika riktlinjer ändå. Att sänka dem för mycket skulle vara att påstå att barns miljö inte är viktig. De nya riktlinjerna är inte politiskt beslutade som ramprogrammet men det är överenskommet i förvaltningarna att de gäller ändå. Alltså används inte längre ramprogrammet som togs fram 2009.

- **Stadsbyggnadskontoret** står för markreservation och planläggning.
- **Barn och skolförvaltningen** gör prognoser och beställer nya lokaler.
- **Serviceförvaltningen** är genomförande förvaltning.
- **Tekniska förvaltningen** har hand om mark och exploatering av bland annat park och naturmark.

Figur 6. Lunds kommuns planprocess.

PLANERINGSPROCESSEN

I Lund finns det två skolförvaltningar, Barn- och skolförvaltningen Lunds stad och Barn- och skolförvaltningen Lund Öster. De för statistik över hur många skolor som behövs och meddelar Stadsbyggnadskontoret om kommande behov. Storleken på friytan diskuteras sedan i programskedet inför detaljplan. Detta görs i varje enskilt ärende eller ska så göras. Däremot är det alltid upp till planhandläggarens kunskap och ambitionsnivå enligt Stadsbyggnadskontoret.

YTTERLIGARE RIKTLINJER

Utformningens kvalitet diskuteras senare i bygglovsskedet där Lunds stad har Skolgårdsmålen som hjälp. Skolgårdsmålen är baserade på gällande lagar, plandokument i Lund och aktuell forskning. Skolgårdsmålen från Lunds målbeskrivning 2013 är nedanstående sju punkter.

Skol- och förskolegården ska vara:

- *En plats som visar att skolan/förskolan bryr sig om den yttre miljön*
- *En plats med många utrymmen för barn och ungdomars olika behov*
- *En pedagogisk resurs med plats för kreativa projekt*
- *En tillgång för stadsdelen*
- *En plats med biologisk mångfald*
- *En säker och hälsosam plats*

Skolgårdsmålen gäller för både skolan och förskolan. De är ett sätt för alla aktörer inblandade i planeringen att arbeta mot gemensamma mål om hur sådana miljöer ska utformas, utvecklas och förvaltas. Målen ska lyfta fram vikten av barns utemiljöer och enligt Stadsbyggnadskontoret ger skolgårdsmålen stöd till behovet av friyta då det inte går att genomföra målen utan en skolgård.

FUNKTION

Enligt Stadsbyggnadskontoret är riktlinjerna ett stöd men att de naturligtvis kan upplevas som en svår att uppnå. Mark är pengar och att inte kunna exploatera i den grad som man som byggherre och markägare önskar innebär en begränsning. En lösning kan enligt Stadsbyggnadskontoret vara att informera mer om dessa frågor och på så vis öppna upp för en större förståelse för barns levnadsvillkor i staden.

Om riktlinjen inte funnits hade förskolorna fått mindre friyta till förfogande. Vikten av barns utemiljöer hade inte lyfts fram utan ett ramprogram som är en hjälp i drivandet av frågan.

SAMMANFATTNING

Trots att den nya plan och bygglagen kom redan 1987, där det blev upp till kommunerna att definiera *tillräcklig friyta*, är det inte förrän långt senare som kommunerna i jämförelsen tagit fram egna riktlinjer. Lund var först år 2009, sedan Malmö 2011 och sist Göteborg 2012. Innan dess har de arbetat utifrån Socialstyrelsens riktlinje 40m² eller diskuterat från fall till fall. Malmö säger sig haft en riktlinje på 25m² baserad på praxis men som inte har kommit till större användning eftersom det inte har varit ett problem att hitta markytor förut. Med egna förskoleprogram har man försökt att effektivisera processen för att slippa ta samma diskussion vid varje projekt. Programmen är också ett sätt att i kommunerna fastställa ett gemensamt språk. Då det är många aktörer inblandade i planeringsprocessen underlättar det att man arbetar mot ett gemensamt mål.

Malmö och Lund har bland annat baserat sin storleksriktlinje på egna studier. Malmö jämförde kvaliteten på ett tjugotal förskolor för att kunna dra ett gränsvärde vid vilken storlek kvaliteten ansågs bli sämre. Lund jämfördes två skolor med respektive 25m² och 55m² där man kunde observera en tydlig skillnad i aktiviteten hos barnen. Den mindre gården utgjorde, trots att den var välplanerad, en begränsning för barnens lek och man drog slutsatsen att storleken var betydelsefull. Lund har förutom sin egen studie baserat riktlinjen på äldre riktlinjer och rapporter. Även om det är beskrivet vilka förstudier som gjorts i Lund är det inget i deras ramprogram som berättar hur man landade i 45m² respektive 35m². Göteborg erkänner riktlinjens godtycklighet med att förklara att man valt att ta i lite extra när man lade till 5 kvadratmeter extra på Malmös 30m² som de baserat sin riktlinje på.

Det är bara i Malmö som riktlinjen är politiskt beslutad. I Göteborg väntar man på ett beslut angående hur styrande programmet ska bli. Under tiden använder sig förvaltningarna redan av programmet som ett stöd i planprocessen. I Lund har en investeringsgrupp avskaffat det förra ramprogrammet och ersatt det med nya riktlinjer. De nya riktlinjerna är inte politiskt beslutade men det är överenskommet i förvaltningarna att man arbetar utifrån dem ändå.

När det kommer till planeringsprocessen är det en stor skillnad i kommunerna vilka förvaltningar som är inblandade i förloppet. Kommunernas organisationer är uppbyggda med olika förvaltningar som inte är desamma mellan kommunerna. Till exempel är det upp till Stadsdelsförvaltningen att utvärdera behovet av förskolor i Göteborg medan det är Barn- och skolförvaltningens ansvar i Lund. Det innebär olika förutsättningar där en stadsdelsförvaltning har fördelen av att fokusera på en mindre del av staden medan en skolförvaltning kan se behovet i hela staden. Vad som är mest fördelaktigt behöver utvärderas. Malmö har nyligen organiserat om (2013) och området fysisk miljö under förskoleförvaltningen kommer att ta över stadsdelarnas ansvar att beställa förskolor och skolor. Det är för tidigt att utvärdera resultatet men Malmö stad har i alla fall sett ett behov av att omorganisera och måste tro att det är en bättre lösning.

	PROGNOS	BESTÄLLNING	MARKRESERVATION	PLANLÄGGNING	BYGGLOV	GENOMFÖRANDE
GÖTEBORG	STADSDELSFÖRVALTNINGEN	STADSDELSFÖRVALTNINGEN	LOKALSEKRETARIATET	STADSBYGGNADSKONTORET	STADSBYGGNADSKONTORET	LOKALFÖRVALTNINGEN
LUND	BARN OCH SKOLFÖRVALTNINGEN	BARN OCH SKOLFÖRVALTNINGEN	TEKNISKA FÖRVALTNINGEN	STADSBYGGNADSKONTORET	STADSBYGGNADSKONTORET	SERVICEFÖRVALTNINGEN
MALMÖ	STADSKONTORET	STADSDELSFÖRVALTNINGEN*	FASTIGHETSKONTORET	STADSBYGGNADSKONTORET	STADSBYGGNADSKONTORET	SERVICEFÖRVALTNINGEN

*från 2013 är det Fysisk planering under Förskoleförvaltningen som sköter beställningen i Malmö.

Figur 6. Alla kommunernas planeringsprocess. Visar hur olika det är organiserat i de olika kommunerna.

Gemensamt i planeringsprocessen är att storleken på tomten bestäms tidigt i planeringen, i detaljplaneskedet, och att den sällan går att påverka efter det. Storleksriktlinjen är således främst ett verktyg för de förvaltningar som är inblandade i början av processen.

Riktlinjer som rör andra kvaliteter än storleken finns i Malmös lekvärdesfaktor och i Lunds skolgårdsmål. Lekvärdesfaktorn är en mall där man kan räkna fram ett värde på en förskolegårds kvalitet medan Lunds skolgårdsmål snarare är generella mål som ska genomsyra hela planprocessen. Lekvärdesfaktorn används av bygglovshandläggare när man granskar planer medan det är oklart hur Lunds skolgårdsmål används.

I kommunerna upplevs riktlinjen som både positiv och negativ. På en av de tillfrågade förvaltningarna i Malmö såg man riktlinjen som ett krav trots att dess avsikt enligt ramprogrammet är att fungera som ett stöd. Gemensamt i alla kommunerna var att man kunde förstå att riktlinjen kan uppfattas som svår att uppnå eftersom det är ont om tillräckligt stora markytor i den täta innerstaden. I Göteborg tycker de tillfrågade förvaltningarna att riktlinjen är ett stöd och att de fått liknande gensvar från de andra förvaltningarna i kommunen. Det kan eventuellt ha att göra med att riktlinjen där

uppfattas som flexibel enligt svaren från enkäten. Storleken diskuteras fortfarande från fall till fall trots en riktlinje och det förs ofta diskussioner om möjlighet till samutnyttjande.

I Lund är ramprogrammet inte längre giltigt och det är endast de nya talen 30m² och 40m² som används. Riktlinjerna verkar ha blivit ryckta ur ett sammanhang, att ingå i ett ramprogram, och man har därför mindre kunskap om vad riktlinjerna är baserade på.

Ramprogrammet ihop med lekvärdesfaktorn fungerar som ett stöd i Malmö men Stadsbyggnadskontoret önskar att fokus flyttas från antalet kvadratmeter per barn till den totala ytan istället. Rådet att den totala ytan bör vara minst 2000m² är viktigare enligt forskningen som Stadsbyggnadskontoret baserat ramprogrammet på. Enligt Serviceförvaltningen saknas det dock en flexibilitet i riktlinjen och man ser den som ett hinder för att hitta markytor. Serviceförvaltningen i Malmö ser också personalbristen som ett problem och att man vid samutnyttjande måste inhägna parkerna så att personalen kan ha uppsikt över barnen.

KOMMUN		GÖTEBORG	LUND	MALMÖ
FÖRVALTNING	LOKALFÖRVALTNINGEN	+ ETT STÖD		
	LOKALSEKRETARIATET	+ ETT STÖD		
	STADSBYGGNADSKONTORET		+ ETT STÖD MEN - KAN UPPLEVAS - SOM SVÅRT ATT UPPNÅ	
	SERVICEFÖRVALTNINGEN		+ INGET HINDER	
	STADSBYGGNADSKONTORET			+ ETT STÖD
	SERVICEFÖRVALTNINGEN			- ETT HINDER FÖR - ATT HITTA MARKYTA
	MILJÖFÖRVALTNINGEN			- FÖRSTÅR ATT DET - KAN UPPLEVAS SOM ETT HINDER

Figur 7. Illustration över hur riktlinjerna uppfattas av respektive förvaltning som svarat på enkäten.

Något som observerats är att riktlinjen oftast rycks ur sitt sammanhang och att många inte är medvetna om vad den är baserad på och varför den är så och så många kvadratmeter. Det gäller främst de förvaltningar som inte arbetar med själva ramprogrammen och som kommer in sent i planeringsprocessen. Då markytan oftast bestäms tidigt i planeringsprocessen har de förvaltningarna inte större möjlighet att påverka storleken och verkar därmed inte veta bakgrunden till riktlinjen.

Att någon på en förvaltning är intresserad av barns plats i staden verkar också vara av stor betydelse för att sådana frågor uppmärksammas. Exempelvis blev jag i Lund hänvisad till personen som var ansvarig för att skriva ramprogrammet men som inte längre arbetar kvar. Det var enligt Stadsbyggnadskontoret personen som var mest insatt i frågan, på förvaltningen fanns ingen annan som visste vad riktlinjen var baserad på.

Slutsatser

Slutsatserna beskrivs utefter frågeställningarna. Vilka är de viktigaste slutsatserna som går att dra från kapitlens olika sammanfattningar? Resultatet diskuteras sedan i följande diskussionsavsnitt.

1. Vilka styrdokument finns som gäller för barns utemiljö idag?

Överlag är det svårt att se hur styrdokumentet används och om de används. Vem följer vad och hur uppföljs dokumenten.

2. Varifrån kommer de äldre riktlinjerna för storleken som kommunerna hänvisar till?

Det är samma problem som diskuteras idag som på 60-talet men barns kontext har förändrats. Det kan konstateras att inget hänt. Nya normer bejakar de tidigare rådande normerna med resultatet att en norm stannar kvar länge i planeringen. Normerna baseras främst på hävd inom planeringspraktiken och mycket lite på vetenskaplig forskning.

3. Vilka storleksriktlinjer finns för förskolans friytor i Malmö, Lund och Göteborg och vad baseras de på?

Något som observerats är att riktlinjen oftast rycks ur sitt sammanhang och att många inte är medvetna om vad den är baserad på och varför den är så och så många kvadratmeter. Riktlinjerna är baserade på tidigare vedertagna mått samt i viss mån egna studier. Där är Malmös studie den mest omfattande som jämförde 13 förskolegårdar.

4. Varför har jämförda kommuner riktlinjer för förskolegårdens storlek?

Enligt planeringspraktiken är det tradition att använda kvantifierbara normer och riktlinjer. Riktlinjer effektiviserar planeringsprocessen och förtydligar gemensamma anspråk.

5. Hur använder de sig av riktlinjen?

Det är stor diskrepans i kommunerna vilka förvaltningar som är inblandade i planeringsprocessen. Gemensamt är att storleken på tomten bestäms tidigt i planeringen, i detaljplaneskedet, och att den sällan går att påverka efter det.

6. Finns det andra riktlinjer gällande utformningen av en förskolegård och i så fall vilka?

Det finns försök till riktlinjer för andra kvaliteter än storleken men de har hög generalitet och det är oklart var de förs in i processen. För Malmös lekvärdesfaktor är de beroende av en persons (planhandläggaren) övervägande och således den personens engagemang. Lunds skolgårdsmål slår fast principer medan Lekvärdesfaktorn presenterar kvantitativa mått för de "mjuka värdena".

Diskussion

Syftet med uppsatsen var att problematisera riktlinjer för förskolegårdens storlek som ett verktyg att skapa en utemiljö med hög kvalitet och att problematisera kvalitetsbegreppet i planeringen för barn i staden. Resultatet visar att en storleksriktlinje inte garanterar en bra utemiljö men att det verkar vara viktig att ha en sådan riktlinje för att försvara markytor i förhandlingar med exploatörer. Riktlinjen kan fungera som ett stöd i planeringsprocessen eftersom det inte finns någon gemensam nationell policy över hur kommunerna ska arbeta med dessa frågor. I takt med ett ökat problem att hitta markytor i den täta staden prövar sig kommunerna fram i planeringsprocessen och försöker förbättra eller effektivisera den med hjälp av ramprogram och tillhörande riktlinjer. För de olika förvaltningarna inblandade i byggandet av en förskola kan gemensamma riktlinjer och ramprogram vara ett sätt att arbeta mot ett unisont mål.

Negativt med att använda riktlinjer är att de riskerar att bli till planeringsnormer och att de därmed ses som ett krav som måste uppfyllas. En annan risk är att det inte byggs större förskolor i städerna än vad riktlinjen föreslår. Det som är satt som ett minimivärde blir till ett maximivärde. Ett exempel på det är den norska studien av Nilsen och Hägerhäll (2012) som visar att det tidigare byggdes förskolegårdar i samma storlek som riktlinjerna föreslog men när riktlinjen togs bort år 2006 minskade storleken på gårdarna markant. En riktlinje för storleken verkar därmed vara nödvändig för att försvara att det byggs tillräckligt stora förskolegårdar.

Socialstyrelsens råd och riktlinjer som kom 1989 blev kritiserade för att vara onödigt detaljerade men bidrog till ett tydligt nationellt regelverk och till att kvaliteten på verksamheterna blev likvärdig i hela landet (Martin Korpi 2006). Det skulle inte vara helt omöjligt att tänka sig samma utveckling i Sverige som resultatet av studien i Norge visade; att kvaliteten och storleken på gårdarna minskat efter att detaljstyrningen togs bort. Att det idag är upp till varje kommun att upprätta riktlinjer gör att det blir en stor skillnad mellan kommunerna. Vissa kommuner har resurser att ta fram ett ramprogram andra inte. Samtidigt ser inte situationen likadan ut i alla kommuner. De som studerats i uppsatsen är alla storstäder där idealet den täta staden är något de förhåller sig till. Vissa kommuner upplever inte samma problematik eftersom problemantiken helt enkelt inte existerar. Dessutom behövs det kanske inte lika stora förskolegårdar i somliga kommuner eftersom de har naturen runt knuten eller mycket personal som kan ge sig iväg på utflykter med barnen.

Behövs det då en nationell storleksriktlinje? Eftersom situationen inte ser densamma ut i alla kommuner är det svårt att fastlägga en sådan riktlinje men å andra sidan borde *tillräcklig friyta* i PBL specificeras. Det borde inte gå att tolka det som 0 kvadratmeter som situationen dessvärre ser ut idag på vissa friskolor. Något som borde studeras vidare är hur en riktlinje för storleken kan vara flexibel och inte allt för styrande så att man undviker att det blir ett minimivärde och en planeringsnorm. Kan man ha en riktlinje som tillåter att det faktiskt byggs större ibland? Är riktlinjen ett minimivärde tenderar den att finnas till bara för att det inte ska bli sämre för barnen

och där syftet inte är att *förbättra* utan att *försvara* barnens miljö. Överlag är min uppfattning att diskussionen om förskolegården sällan handlar om att förbättra barnens utemiljö utan handlar om att försvara de få friytor som finns. Det borde sättas mål som handlar om att utforma den bästa möjliga miljön för barnen istället.

Efter den historiska sökningen jag gjort i studien kan man dra slutsatsen att en norm stannar kvar länge i planeringen även om den avskaffats. Wohlin (1961) preferensnormer fanns kvar länge i Byggnadsstadgan trots att han själv ansåg att de normer han tagit fram inte skulle tas för planeringsnormer utan som ett underlag för att starta en diskussion kring barns plats i staden. Det finns ingen forskning kring om hur de historiska normerna implementerats i verkligheten. Man kan endast ta Rådberg och Johanssons (1997) tes om att normerna i Bostadens grannskap inte fick ett större genomslag på grund av den ekonomiska krisen på 70-talet. Likaså kan det bara spekuleras i att Socialstyrelsens riktlinje 40m² inte kom till större användning för att den inte behövdes som ett hjälpmedel ute i kommunerna. Dock kan man sammanfattningsvis säga att normerna levt kvar i olika styrdokument och kommuners ramprogram ända fram till idag. Det utan att någon riktigt vet varifrån de har sitt ursprung.

Är det då lämpligt att mäta storleken som ett mått på kvalitet? En viss storlek innebär att det finns plats för ett innehåll. Dock garanterar inte storleken att innehållet är av hög kvalitet. Därför finns det de som anser att det ska vara innehållet som bestämmer storleken. Att man kan ha ett funktionsprogram för utemiljön liknande det som man idag har för inomhusmiljön. De olika funktionerna som gården bör innehålla har en viss storlek och summan av de funktionerna utgör den totala friytan. Problemet med det är att någon måste bestämma vad alla förskolegårdar bör innehålla. Är inte det att detaljstyra för mycket? Risken blir att de förskolegårdar som ritas bara checkar av en lista med funktioner med ett fantasilöst resultat som inte är kontextbaserat.

Men vad är egentligen en förskolegård med hög kvalitet? Är den bra för att den innehåller många funktioner, att den är grön eller att den är säker? Oftast tas det för givet att när man pratar om kvalitet att det handlar om det gröna och värden som inte går att mäta kvantitativt. Det som tas hänsyn till i planeringen är de kvaliteter som går att mäta såsom bullernivåer och luftkvalitet. De värdena har dessutom en lagstiftning, Miljöbalken, bakom sig och får därför större betydelse eftersom det är något kommunen måste förhålla sig till. De icke kvantifierbara värdena hamnar i planeringsprocessens slutskede för att de ofta anses vara "flum" som en person i en kommun uttryckte det. Barns platser i staden, där förskolegården är en, måste få högre status speciellt med tanke på dagens utveckling i städerna där barn inte kan röra sig fritt och förpassas till platser speciellt avsedda för dem. Den stora frågan är således hur barns platser och förskolegårdens status kan höjas.

Referenser

- Barnmiljöutredningen. (1975). *Barn: betänkande. D. 1, Barnens livsmiljö*. (SOU 1975:30) Stockholm: Socialdepartementet
- Barnmiljöutredningen. (1975). *Barn: rapport från Barnmiljöutredningen. Nr 6, Barnen och den fysiska miljön*. (SOU 1975:36) Stockholm: Socialdepartementet
- Barnsäkerhetsdelegationen. (2003). *Från barnolycksfall till barns rätt till säkerhet och utveckling*. (SOU 2003:127) Socialdepartementet.
- Barnsäkerhetsdelegationen. (2003). *Barns rätt till säkra och utvecklande miljöer – framtida huvudman*. (SOU 2003:19) Socialdepartementet
- Boldemann, C., Blennow, M., Dal, H., Mårtensson, F., Raustorp, A., Yuen, K & Wester, U. (2006). *Impact of preschool environment upon children's physical activity and sun exposure*. Preventive Medicine, 2006, Vol.42(4), pp.301-308
- Boverket (2011). *Bygg barnsäkert – i byggnader, på tomter och i utemiljön*. Karlskrona
- Cele, S. (2006). Communicating place: methods for understanding children's experience of place. Diss. (sammanfattning) Stockholm : Stockholms universitet, 2006
Tillgänglig på Internet: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:su:diva-20088>
- Fjörtoft, I. (2004) *Landscape as playscape - The effects of natural environments on childrens play and motor development*. Children Youth and Environments, 2004, Vol.14(2), pp.21-44
- Frost, J.L. (1992). Play and Playscapes. New York: Delmar Publishers Inc.
- Grahn, P. (red.) (1997). *Ute på dagis: hur använder barn daghemsgården?: utformningen av daghemsgården och dess betydelse för lek, motorik och koncentrationsförmåga*. Alnarp: MOVIMUM
- Grahn, P. *Egen härd - Guld värd*. SLU, Institutionen för landskapsplanering, 88:8, Alnarp, 1988.
- Horelli, L. (2007). *Constructing a Theoretical Framework for Environmental Child-Friendliness*. Children, Youth and Environments 17 (4), 2007

- Jansson, M., Kristensson, E., Fors, H., Gunnarsson, A., Lindgren, T., Wiström, B., Norlin, M. (2012). *Trygghet i bostadsområdets gröna utemiljöer – en kunskapssammanställning*. Alnarp: Sveriges lantbruksuniversitet. Tillgänglig: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:slu:epsilon-e-1548> [2014-02-18]
- Karsten, L. (2002). *Mapping Childhood in Amsterdam: The Spatial and Social Construction of Children's Domain in the City*. Tidschrift voor Economische en Sociala Geografie. 93 (3): 231-241.
- Kommittén för barns utemiljö. (1970). *Barns utemiljö: betänkande*. (SOU 1970:1) Stockholm: Civildepartementet
- Kristensson, E. (2003). *Rymlighetens betydelse: en undersökning av rymlighet i bostadsgårdens kontext*. Diss. Lund : Univ., 2003
- Kungliga Bostadsstyrelsen (1964). *God bostad i dag och i morgon*. Stockholm.
- Kylin, M. (2003). *Children's Dens*. Children, Youth and Environments 13(1), Spring 2003.
- Kyttä, M. (2004). *The extent of children's independent mobility and the number of actualized affordances as criteria for child-friendly environments*. Journal of Environmental Psychology 24 (2004) 179-198
- Lauri, T. (2010). *Arkitekturen lyfter förskolan*. Arkitekten, vol. 3, ss. 40-50.
- Lenninger, A. (2008). *Barns plats i staden*. Alnarp: Movium Tillgänglig på internet: <http://www2.movium.slu.se/barnute/projekt/dokument/barns%20plats%20i%20staden.pdf>
- Martin Korpi, B. (2006). *Förskolan i politiken – om intentioner och beslut bakom den svenska förskolans framväxt*. Utbildningsdepartementet, Stockholm.
- Mårtensson, F., Jansson, M., Johansson, M., Raustorp, A., Kylin, M. & Boldemann, C. (2013) *The role of urban greenery for physical activity play at school grounds*. Article in press: <http://dx.doi.org/10.1016/j.ufug.2013.10.003>
- Mårtensson, F. (2013). *Vägledande miljödimensioner för barns Utomhuslek*. Socialmedicinsk tidskrift, vol. 4, ss. 658-665.
- Mårtensson, F. (2010). *Outdoor play at the core of health promotion*. Children in Scotland, issue 19, ss. 14-15

- Mårtensson, F., Boldemann, C., Söderström, M., Blennow, M., Englund, J-E., & Grahn, P. (2009). *Outdoor Environmental Assessment of Attention Promoting Settings for preschool children: part of salutogenic concept*. Health and Place 15 (4). 1149-1157
- Mårtensson, F. (2004). *Landskapet i leken – en studie av utomhuslek på förskolegården*. Diss. Alnarp: Sveriges Lantbruksuniversitet
- Nilsen, A.H & Hägerhäll, C.M. (2012). *Nordic Journal of Architectural Research*, vol. 2, ss. 8-28.
- Nordström, M. (2013) *Med eller utan skolgård – gör det någon skillnad?* Stockholms Universitet och SLU, Alnarp
- Plan och bygglagen. (2010). Stockholm. (PBL 2010:900, 8 kap. § 9)
- Rasmusson, B. (2012). Barns plats i staden genom hundra år: attityden till barn, synen på barn och barndom. *Movium magasin*, vol. 4, ss. 42-44
- Rådberg, J & Johansson, R. (1997). *Stadstyp och kvalitet*. Stockholm: Kungl. Tekniska högskolan
- Sandseter, E.B.H. (2010). *'It tickles in my tummy!': Understanding children's risk-taking in play through reversal theory*. Journal of Early Childhood Research, February 2010, Vol.8(1), pp.67-88
- Skolverket. (2013-03-14). *Barn och grupper i förskolan 15 oktober 2012: Tabell 1A*. Tillgänglig: <http://www.skolverket.se/statistik-och-utvardering/statistik/forskola/barn-och-grupper/2012-1.193432> [2013-11-25]
- Skolverket. (2010). *Läroplan för förskolan* Stockholm. (Lpfö98)
- Skolverket. (2005). *Kvalitet i förskolan*. Stockholm. (05:896).
- Skolverket. (2011). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet*. Stockholm (Lgr11)
- Skolöverstyrelsen. (1979). *Skolhushandboken: en orientering om skolans lokaler och miljö*. Stockholm: LiberLäromedel/Utbildningsförl.
- Socialdepartementet. (2003). *Barns rätt till säkra och utvecklande miljöer – framtida huvudman*. (SOU 2003:19) Tillgänglig: <http://www.government.se/sb/d/188/a/2706> [2014-02-18]

Socialdepartementet. (2011). *Strategi för att stärka barnets rättigheter i Sverige*. Stockholm. (S2010.026) Tillgänglig: <http://www.regeringen.se/sb/d/108/a/178544> [2014-02-18]

Socialstyrelsen. (2007). *Förslag till en nationell handlingsplan för barns miljörelaterade hälsa- Redovisning av ett regeringsuppdrag*. (2007-131-28). Stockholm. Tillgänglig: <http://folkhalsomyndigheten.se/publicerat-material/publikationer/Forslag-till-en-nationell-handlingsplan-for-barns-miljorelaterade-halsa--Redovisning-av-ett-regeringsuppdrag/> [2014-02-18]

Statens planverk. (1975). *Bostadens grannskap - Råd och anvisningar för planering av bostadsbebyggelse*. Stockholm.

Ståhle, A. (2005). *Mer park i tätare stad: teoretiska och empiriska undersökningar av stadsplaneringens mått på friytetillgång*. Licentiatavhandling Stockholm : Tekn. högsk., 2005
Tillgänglig på Internet: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kth:diva-150>

Svensk byggnorm. (1975). (SOU 1975). Stockholm: Statens planverk

Svensk byggnorm. (1980). (SOU 1980). Stockholm: Statens planverk

Söderström, M., Boldemann, C., Sahlin, U., Mårtensson, F., Raustorp, A. & Blennow, M. (2013) *The quality of the outdoor environment influences childrens health - a cross-sectional study of preschools*. Acta Paediatrica 102, 83-91.

Thorén, A., Guttu, J & Pløger, J. (2000) NIBR prosjektrapport 2000:03
Norsk institutt for by- og regionforskning

Utbildningsdepartementet. (2010). Skollag. (2010:800)

Titman, W. (1994). *Special Places, Special People: The Hidden Curriculum of School Grounds*. UK: World Wide Fund For Nature/ Learning through Landscapes.

Willhjelm, H. (2002). *Barn og omgivelser: virkelighet med flere fortolkninger*. Diss. Oslo : Arkitektthøgskolen, 2002

Wohlin, H. (1961). *Barn i stad: en studie i tre delar av barns utelek och trafiksäkerhet i nya bostadsområden*. D. 1, Utelek och uterum. Stockholm: 1961

ELEKTRONISKA KÄLLOR

Bunkefloprojektet. <http://www.mugi.se> [2014-02-04].

Folkhälsomyndigheten. (2013-10-24). *Om folkhälsomyndigheten*.
<http://folkhalsomyndigheten.se/om-folkhalsomyndigheten/> [2014-02-18]

Folkhälsomyndigheten. (2013-10-24). *Miljööverdomstol fastställer att lokalisering av förskola var olämplig*. <http://www.folkhalsomyndigheten.se/amnesomraden/tillsyn-och-regelverk/tillampa-miljobalken/vagledande-domar/olamplig-lokalisering-av-forskola/> [2014-02-18]

Lagrummet. (2011-03-22). <http://www.lagrummet.se/lar-dig-mer/ordlista/>
[2014-10-02]

Skolverket. (2014-03-13). <http://www.skolverket.se/statistik-och-utvardering/statistik-i-tabeller/forskola/barn-och-grupper> [2014-10-02]

Socialstyrelsen. (2013-10-04). *Riktlinjer*. <http://www.socialstyrelsen.se/riktlinjer> [2013-12-16]

Wikipedia. (2012-02-16). *Statens planverk*.
http://sv.wikipedia.org/wiki/Statens_planverk [2014-01-05]

BILDER och FIGURER

Alla bilder och figurer är tagna/framställda av författaren.

Bilagor

BILAGA 1

Frågeformulär som skickades ut till kommunerna.

1. Vilken riktlinje finns i er kommun för hur många kvadratmeter per barn en förskolegård bör uppfylla?
2. Vad är riktlinjen baserad på? (Baseras den på forskning vill jag gärna veta vilken)
3. När infördes riktlinjen och varför?
4. Har det funnits en liknande riktlinje innan dagens riktlinje infördes och i så fall vilken? Vet man vad den var baserad på?
5. Till hur stor utsträckning följs riktlinjen? Är det ett krav eller är det förhandlingsbart för varje enskilt projekt?
6. Vad är er förvaltnings roll i planeringsprocessen av en ny förskola? Vilka arbetsuppgifter har ni?
7. Hur samarbetar ni med de andra förvaltningarna? Vem beslutar vad angående friytan när en ny förskola ska byggas?
8. Upplevs riktlinjen som ett hinder i planeringsprocessen? (Om svaret är Ja vill jag gärna veta vad den upplevs som ett hinder för och varför)
9. Om den är ett hinder, vad har man inom förvaltningen för förslag på förbättringar?
10. Fungerar riktlinjen som ett minimikrav eller är den en planeringsnorm? T.ex. byggs det *större* förskolor i kommunen eller bygger man bara förskolor som precis uppfyller kravet på friyta? (Om det är en planeringsnorm förklara gärna varför det är så)
11. Om riktlinjen inte hade funnits vad tror ni hade skett då?
12. Vilka andra kvalitetsriktlinjer för förskolegårdens friyta finns det i kommunen? Har de lika stor tyngd som m²/barn i planeringsprocessen?